

noordwester stormen. Toen dan ook Stavenisse in 1509 inundeerde, moesten de polders Oud-Kempenshofstede en de inmiddels bedijkte Moggershil en Anna Vosdijkpolders die samen één eiland vormden als een rots in de branding stand houden.

Door de afdamming van de Breedenvliet in 1560 werd dit eiland met westelijk Tholen verbonden, terwijl door de herdijking van Stavenisse in 1599 en door bedijking van de Margarethapolder in 1656 de situatie voor Oud-Kempenshofstede veel gunstiger werd. Evenwel is een waterkering van ca 1670 m langs Het Keeten blijven bestaan die reeds in de vorige eeuw de nodige voorzieningen vroeg zodat de polder bij K.B. van 12 januari 1903 calamiteus werd verklaard en dat tot heden is gebleven.

Volgens de kaart van Hattinga (fig. 16) hoort Moggershil tot het Moggershil Ambacht van St. Annaland en werd later bij de gemeente van dezelfde naam ondergebracht, maar omdat de bedijking waterstaatkundig meer verwant is aan de Stavenissepolders wordt ze in deze paragraaf vermeld.

De polder is tussen 1419 en 1426 ontstaan uit een partij schorren ten noordoosten van Oud-Kempenshofstede, die veel groter van omvang waren dan de polder nu is, zie fig. 53. Ca 70 ha is door inundatie verloren, waarvan een deel in 1509, toen Moggershil evenals Stavenisse overstroomde. Na ruim een half jaar vond herdijking plaats nadat Keizer Maximiliaan op 10 maart 1510 hiervoor octrooi had verleend.

Een nieuwe overstroming had plaats in 1532 waarbij ca 60 ha land werd prijsgegeven. Een overblijfsel van de dijkdoorbraak is de z.g. „Groote Nol” voor de Anna Vosdijkpolder. Een andere ingrijpende inundatie heeft plaats gehad in 1570 met gevolg dat de polder toen 90 jaar „drijvende” bleef en de gemeenschappelijke dijk met de Anna Vosdijkpolder gedurende die tijd waterkerend was. Pas in 1660 toen Moggershil werd herdijkt was deze toestand ten einde. In het buitengedijkte gebied, die nu de slikken voor Moggershil vormen, zijn nog de restanten van de oorspronkelijke bedijking terug te vinden, zoals fig. 60 p. 53, laat zien. De nu betrekkelijk kleine polder (ca 42 ha) kon de kosten voor de hoogwaterkering langs het Keeten niet opbrengen zodat ze in 1835 calamiteus werd verklaard. Na een onderbreking van 1865-1912 volgde opnieuw calamiteusverklaring bij K.B. van 25 oktober 1912.

Het tegenwoordige Stavenisse is een herdijking uit 1599. De oude Stavenisse
c.a. Stavenissepolder werd in 1509 overstromd en bleef 90 jaar „drijvende”. In fig. 61, p. 54 is een reproductie van een kaart afgebeeld die de herdijking van de Stavenissepolder laat zien. De beschrijving op deze kaart, die met de noordpijl naar beneden is getekend, luidt:

„Caerte en de Metinghe Van den nyeuwen bedijcten Lande van Stavenisse „Suytmoer en de haere annexe Polders gedaen bij ons ondergeschreven Landmeters in „den Jaere 1599 ten versoucke Van de Ambachtsheeren ende Ingelande aldaer ende

„gestelt in haer Cavels ende in elcke Cavel zijn grootte op de cleyne maete van de „rechter Conste Van Geometrie. Waervan den oppersten oft den voorsten Cijfer = „letter beteekent de nummers van den Cavel ende de resterende grootte van dyen. „Ende is gemeten rontsomme de dijcken ende wegghen ter halver Sloot ende in de „wateringhen vier voeten behalvens de Crecke genaempt De Camere, welke gemeten „is ten watere toe, gelijk dat gestaan heeft naer dat de Sluys 14 daghen hadde ge- „loopen. Ende is Stavenisse groot (behalvens 't Dorp groot 10 gem hyerinme nyet „gerekent) 1175 gem. 87 Roeden. Den Suytmoer 201 gem. 287 Roeden, St. Mertens- „dycxe gront 141 gem. 34 St. Kempenshofstede 140 gem. 42 Roeden bedragende „als ter breedte van 1658 gem. 150 Roeden Bouloische maete.
 „Actum als voren Oirconde onse sygnature hyer ondegestelt.”

w.g. Rose.

Zoals uit deze beschrijving blijkt bestaat de herdijking uit een viertal polders (zie ook fig. 59). Het betreffende schorregebied werd door een secundaire geul doorkruist die de Kamer of de Camere genoemd werd en een doorgaande verbinding vormde van de Krabbenkreek via de Breedenvliet met het Keeten. Een zuidelijke aftakking hiervan was de Hals die via een geul door de Dortsmanplaat verbinding gaf met de Oosterschelde. Het westelijk deel van de herdijking vormt de eigenlijke Stavenissepolder die te beschouwen is als een oude kern, dus als oudlandgronden die echter door de 90-jarige inundatie met een nieuwe vruchtbare sliblaag zijn overdekt, hetgeen de kwaliteit van de landbouwgronden ten goede is gekomen.

De ca 800 m brede slikken en schorren die in 1600 langs het Keeten voor de Stavenissepolder lagen zijn sinds lang verdwenen met inbegrip van ca 6 ha polderland waarvoor de in 1837 aangelegde inlaag in 1843 moest worden prijsgegeven en waarvan de Westnol en de Westhavennol (fig. 59) de overblijfselen zijn. De dijkage kreeg het kwaad te verduren en werd in de vorige eeuw calamiteus verklaard. De stroomaanval duurde tot ca 1900, waarna het toenmalige waterschap Stavenisse zijn status van vrije waterkering in 1904 herkreeg.

Door aanleg van het dijkstracé abcdef (zie fig. 59), waarmee Stavenisse werd herdijkt, werden de geulgebieden ten noorden en ten oosten van de geulen de Kamer en de Hals eveneens van het buitenwater afgesloten. Hoewel beschermd door dezelfde zeedijk als Stavenisse werden deze landen toch als aparte polders betiteld zoals Nieuw-Kempenshofstede en Nieuw-Maartensdijk die ten noorden en ten zuiden van de oude geulen resp. tegen de Oud-Kempenshofstedepolder en tegen de noordelijke polders van St. Maartensdijk zijn gelegen. Een derde gebied werd betiteld als Oude-Zuidmoerpolder en ligt in de zuidoosthoek van Stavenisse waar vroeger de Hals uitmondde in de Oosterschelde. De drie laatstgenoemde bedijkingen hebben zowel waterstaatkundig als administratief altijd één geheel gevormd met de Stavenissepolder.

Een overblijfsel van de herdijking van de Stavenissepolder is, dat

fig. 99.

Rijkswaterstaat.

De omgeving van de haven van Stavenisse na de stormramp van 1 februari 1953.

fig. 100.

Rijkswaterstaat.

De beschadigde noordelijke havendijk van Stavenisse en omgeving bij de ramp van 1 februari 1953.

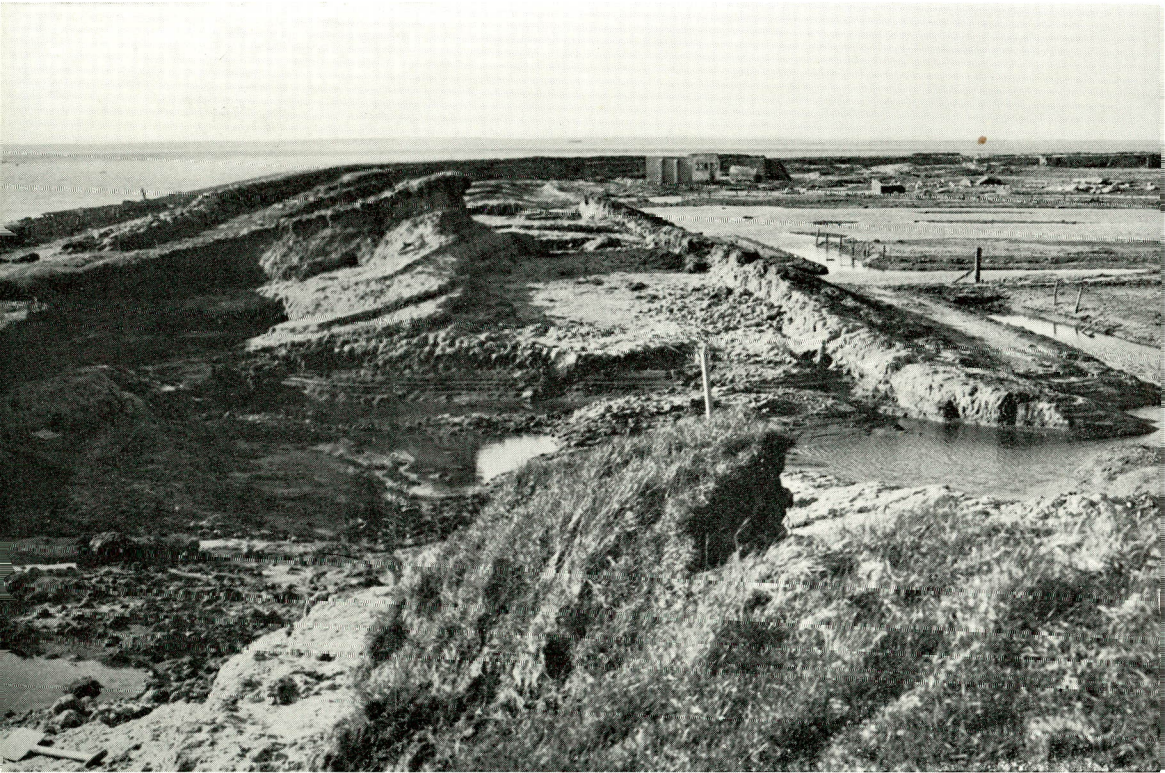

fig. 101.

Ravage rond één der dijkbressen in de Stavenissepolder bij de ramp van 1 februari 1953.

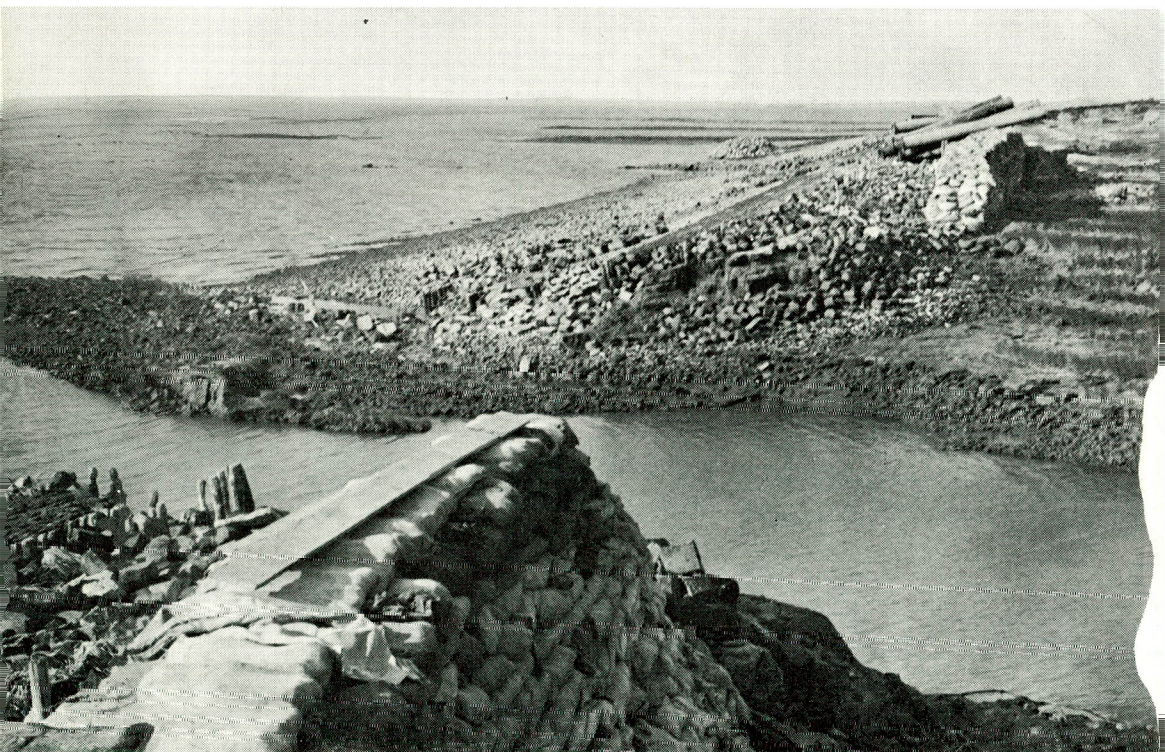
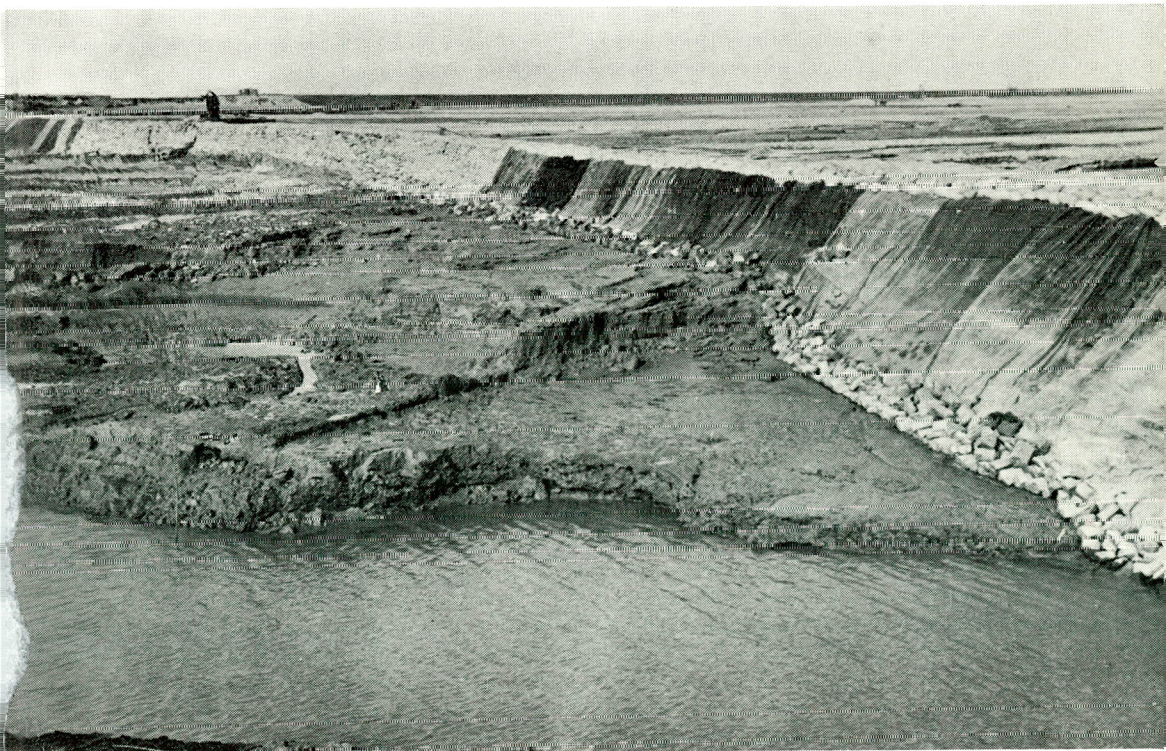

fig. 103. Dijkdoorbraak in de polder Stavenisse (1953), voorlopig gedicht door een ringkade van zakken klei, deels afgedekt met zeilen.

Rijkswaterstaat.

Rijkswaterstaat.

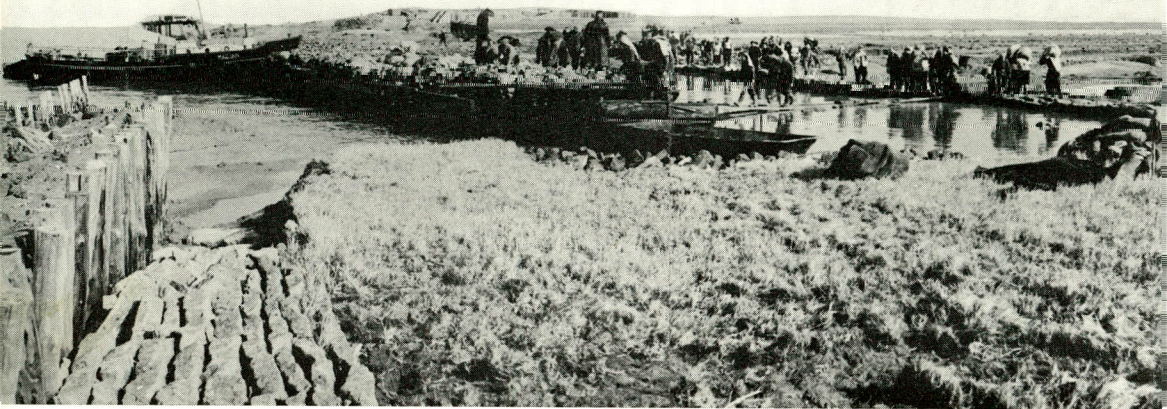

fig. 102. Begin der werkzaamheden tot dichting van een dijkdoorbraak in 1953 te Stavenisse.

Rijkswaterstaat

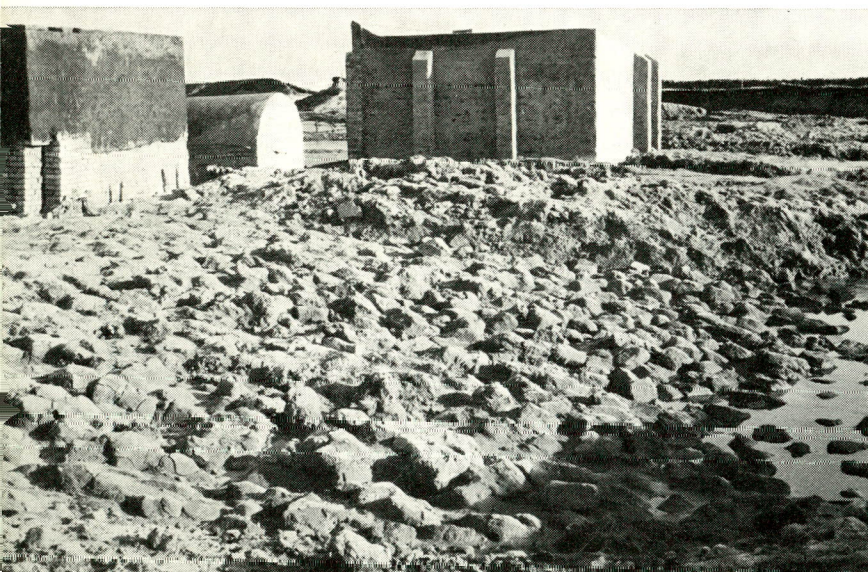

fig. 104. De gevolgen van de bunkerbouw (1940/'45) bij de stormramp van 1953 te Stavenisse.

Rijkswaterstaat

fig. 105. Bezoek van H.M. Koningin Juliana op 11 februari 1953 aan het rampgebied te Stavenisse.

Rijkswaterstaat.

nog jaarlijks op de begroting van het waterschap Tholen (tot 1959 op de begroting van het waterschap Stavenisse) een bijdrage van f 77,— aan het Kerkefonds der Ned. Hervormde Kerk te Stavenisse wordt opgenomen. De bijdrage is berekend naar 5 cent per gemet of 11,5 cent per ha. Het houdt waarschijnlijk verband met het vroeger ter beschikking stellen van het honderdste gemet „voor den Godsdienst” of zoals staat beschreven, „inplaats daarvan een jaarlijkse recognitie te betalen zoals bij de Heren van den Rade zal worden gearbitreerd”.⁷⁸⁾ Kort geleden bereikten ons berichten dat men bezig was deze bijdrage af te kopen.

De Nieuwe-Zuidmoer (10 ha) moet in de tweede helft van de 17e eeuw tegen de zuidoosthoek van het waterschap Stavenisse zijn bedijkt. In 1659 toen de schorren waaruit het poldertje is ontstaan nog verpacht waren werd de pachter voor acht gulden per jaar voor de nog geldende pachtijd schadeloos gesteld omdat de Ambachtsheer van Stavenisse tot bedijking wou overgaan hetgeen kort daarna zou zijn gerealiseerd. Het poldertje was tot 1731 waterkerend en bleef tot 1959 als een zelfstandige eenheid bestaan. Na de herverkaveling van 1954 is de bedijking niet meer in het terrein terug te vinden.

Nieuwe
Zuidmoer
Al te Klein
en
Margaretha

Een weinig bekend dwergpoldertje ook wel genoemd „Klein Alteklein” lag tegen de zuidelijke dijk van Stavenisse en is vermoedelijk door A. Uijl, secretaris van Stavenisse, ingedijkt. In 1682 werd het door zijn weduwe als een afzonderlijk eigendom voor 10 ponden Vlaamsch verkocht.⁷⁹⁾ In 1731 toen Nieuw-Annex-Stavenisse ontstond werd de zeedijk geslecht en werden de gronden in laatstgenoemde polder opgenomen.

Bij de herdijking van Stavenisse was de noordelijke mond van de Kamer langs het Keeten buitengedijkt. In 1656 was het restant van de geul, genaamd het „Oude Gat”, zover verzand dat het voor vaartuigen naar de haven van Stavenisse moeilijk bevaarbaar werd en men de Margarethapolder bedijkte, genoemd naar Margaretha Huijssen, echtgenote van de Ambachtsheer Hieronimus van Tuijll van Serooskerke.

De betrekkelijk kleine polder (ca 72 ha) moest menige calamiteit doorstaan. Na de overstromingen van 1715 en 1808 gingen in 1842 en 1848 resp. het oostelijk en het westelijk deel met een oppervlakte van 15 ha van de in 1823 gelegde inlaag verloren.

Evenals bij de noordelijke monding van de Kamer moest in 1599 ook aan de zuidoostzijde een grote inham buitendijks blijven liggen als restant van de uitmonding van de geulen de Kamer en de Hals naar de Oosterschelde. Na verlanding werd dit deel in 1731 bedijkt als Nieuw-Annex-Stavenissepolder (ca 127 ha). Bij de herverkaveling na de ramp van 1953 werd de scheidingsdijk tussen deze en de Stavenissepolder afgegraven zodat, hetgeen in 1599 niet mogelijk was, tenslotte is verwezenlijkt

Nieuw-
Annex-
Stavenises

en het gehele Stavenissegebied (totaal ca 792 ha) behalve de Margarethapolder binnen één dijk is verenigd. Het voordeel is nu dat meer vruchtbare landerijen zijn gewonnen, terwijl anders bij een reeds in 1599 meer rivierwaarts gelegen tracé van de dijk, dit polderdeel voor een groot deel uit water zou hebben bestaan. De bedijking is tot 1959 altijd een zelfstandige polder geweest.

§ 16. DE POLDERS VAN „SMÈRDIEK” EN VAN „STALLAND” (fig. 53)

Een groot deel van deze bedijkingen kan gerekend worden tot de Middellandpolders. Bij de bodemkundige onderzoeken van de laatste decennia heeft men de benamingen Oudland, Middelland en Nieuwland gebruikt als onderscheiding van de verschillende gronden volgens hun landbouwkundige waarde. De eerste zijn dan de laag gelegen praktisch kalkloze gronden, die niet de vruchtbaarste zijn. De Middellandgronden die men vindt in de latere bedijkingen zijn aanmerkelijk beter terwijl de Nieuwlandgronden bestaan uit jonge zeeklei die tamelijk hoog is opgeslibd.

Oorspronkelijk gebruikte men deze benamingen aan de hand van de plaatselijke situatie. Naast een bestaande polder (Oudeland) ontstond een nieuwe bedijking (Nieuwland); bij latere bedijkingen werd de voorgaande veranderd in Oude-Nieuwland of Middelland en de jongste polder kreeg de naam van Nieuwland of Uiterst-Nieuwland. Het meest sprekende voorbeeld is hiervan te vinden in de polders van St. Maartensdijk, waarvan een aantal poldernamen overeenstemmen met de landbouwkundige typering.

Middelland

Aan de westzijde van de in § 11 van dit hoofdstuk genoemde Oudelandpolder werd ca 1300 de Middellandpolder (ca 274 ha) bedijkt. De zuidwesthoek van deze polder heet Vlamingshoek. Hollestelle trekt mede hieruit de conclusie dat de gronden die volgens een charter van 16 mei 1315 werden verbeurd verklaard, eigendom waren van enige Vlamingen die deze polder hadden helpen bedijken, maar die in de oorlog tegen andere Vlamingen zich aan de zijde van hun landgenoten hadden geschaard en zodoende als vijanden werden beschouwd en daardoor de gronden verloren. Daar de inval van de Vlamingen in het begin der 14e eeuw plaats vond, moet het Middelland reeds voor die tijd zijn ingepolderd.

De bedijking is nog volledig intact al zijn op oude kaarten de sporen van vroegere overstromingen nog te zien, zoals het St. Maartensweel aan de oostzijde van de polder die herinnert aan de tweede St. Maartensvloed in Zeeland van 11 november 1368.

Noord

In november 1369 kreeg Frank van Borssele vergunning om nog meer

schorren aan de noordwestzijde van het Middelland te bedijken die naderhand de Noordpolder werden genoemd.⁸⁰⁾ Volgens Hollestelle zou de bedijking echter al kort vóór 1339 hebben plaats gehad omdat in de domeinrekening van 1339 het grafelijk geslacht van de polders Oudeland, Middelland en Nieuwland of Noordpolder werd verantwoord.

De Noordpolder is met ca 545 ha de grootste polder rond St. Maartensdijk en heeft ca 2,8 km hoogwaterkering langs de Oosterschelde. De stroom heeft nooit last aan de dijkage veroorzaakt omdat de voorliggende slikken van de Dortsman voldoende breed zijn gebleven.

In 1416 gaf Graaf Albrecht van Beijeren aan Frank van Borsele octrooi tot bedijking van de Strojck en Ravensoord, een schorregebied dat ten noorden van de Noordpolder lag. Ofschoon dit de tweede keer was dat deze schorren voor inpoldering werden uitgegeven (eerste keer in 1369, ging niet door) duurde het nog enkele decennia eer de polder, nl. in 1455, „schotbaar” werd gemaakt.

Uiterst-
Nieuwland

De schotbaarverklaring had in 't algemeen plaats als de eerste zevenjarige periode, die vrij was van lasten, na het gereedkomen van de bedijking was verstreken, waarna de polderlasten werden vastgesteld. In sommige gevallen werd de lastenvrije periode langer dan zeven jaar vastgesteld, hetgeen mogelijk bij Uiterst-Nieuwland het geval was, zodat men 1448 als het meest waarschijnlijke jaar van bedijking kan aannemen.⁸¹⁾ De polder (ca 396 ha) bleef waterkerend tot de herdijking van Stavenisse in 1599 werd gerealiseerd.

De schorren waaruit de Oudeland- (ca 557 ha) en de Anna Vosdijkpolder (ca 263 ha) zijn ontstaan lagen resp. ten zuidoosten en ten noordwesten van de Breedenvliet. Ze werden bij vergunning van hertog Karel aan zijn nicht Anna van Bourgondië, vrouwe van Ravenstein, op 4 maart 1476 ter bedijking uitgegeven. Dit was een belangrijk besluit voor het ontstaan van de noordwesthoek van Tholen. De te bedijken schorren vormden een uitgebreide oppervlakte van ca 946 ha vruchtbare gronden. Onder een reeks voorwaarden, die o.a. de vestiging van het centrum St. Annaland en een aantal rechten voor de ambachtsgerechtigden omvatten, werden de bedijkingen in 1476 voltooid. Beide polders bleven voorlopig gescheiden door de Breedenvliet.

Oudeland
(St. Anna-
land) en
Anna
Vosdijk

Ofschoon vele calamiteiten, veroorzaakt door de overstromingen van 1511, 1530/32, 1570, 1682 en 1953, aan de orde waren kon de oorspronkelijke oppervlakte behouden blijven. Een serie wielen langs de dijken van de Breedenvliet waren de overblijfselen van dijkdoorbraken, waarbij de „drijvende” periode (1509-1599) van Stavenisse ook haar invloed heeft doen gelden omdat de polders van St. Annaland toen open lagen voor de stormen uit het zuidwesten.

De schorren ten westen van de Winkelée gelegen, werden in 1476 Ravensoord

door bedijking van de Oudelandpolder van St. Annaland, van het buitenwater afgesloten. Waterstaatkundig hoort het ca 126 ha grote gebied dus eigenlijk tot St. Annaland, maar daar de Winkelée de grens vormde tussen de Ambachten St. Maartensdijk en St. Annaland, werd Ravensoord tot het eerstgenoemde Ambacht en later tot de gemeente St. Maartensdijk gerekend.

Breedenvliet

De Breedenvliet die in 1476 tussen de polders Anna Vosdijk en Oudeland in open verbinding met het buitenwater was gebleven, verzandde in snel tempo, zodat men in 1510 reeds aan afdamming kon denken. De afdamming kwam tot stand maar ging kort daarna weer verloren. In 1523 gaf Philips van Bourgondië opnieuw concessie tot bedijking maar die schijnt even ongelukkig te zijn verlopen als de eerste afdamming. De definitieve concessie tot bedijking werd op 14 maart 1560 verstrekt door Karel van Bourgondië, waarna de geul in hetzelfde jaar in het westen en het oosten werd afgedamd resp. door de Paaldijk en de Molendijk.

Door de stormvloed van 1566 werd de Breedenvlietpolder (ca 196 ha) geïnundeerd waarbij het water via de geïnundeerde vlakke van Stavenisse naar binnen stroomde. In de zuidwesthoek van de polder ligt het z.g. Diepe Gat dat in fig. 62 p. 53, is afgebeeld en dat een restant is van de doorbraak van de Paaldijk in 1566. Behalve de inundatie van 1953 is de polder sinds 1566 niet door het water geteisterd, mede omdat de polder slechts tot 1670 waterkerend was.

Suzanna

De aan de noordwestzijde van Tholen gelegen Suzannapolder is in 1670 ontstaan door bedijking van de aanwassen in de verzande noord-oostelijke mond van de Breedenvliet die reeds in 1560 was afgedamd. De schorren waren eigendom van de Ambachtsheer Philips Doublet, die ze in 1668 in eeuwigdurende erfpacht ter bedijking uitgaf aan Pieter Adriaansz Dijckland.⁸²⁾ Het octrooi dateert van 10 december 1669. De bedijking vorderde een uitgaaf van f 19723,— waarmee ca 80 ha land was gewonnen.

Reeds kort na de bedijking maar ook geruime tijd daarna is de polder door vele calamiteiten geteisterd. In 1676 werden 2 inlaagdijkjes gelegd, waardoor enkele ha land werden prijsgegeven. In 1682 had een dijkdoorbraak plaats tijdens stormvloed. In 1685 was de aanval op de oever van dien aard dat een inlaagdijk werd gelegd waardoor wederom enkele ha land werden buitengedijkt. De polderlasten stegen tot f 180,— per ha; alleen met financiële bijstand van de Staten van Zeeland en vrijdom van pacht door de ambachtsheren gedurende enkele tientallen jaren, konden de ingelanden het hoofd boven water houden.

Nieuwe overstromingen hadden plaats in 1691, 1715, 1808 en 1906. Bij de stormvloed van 12 maart 1906 had een doorbraak plaats bij dijk-

paal 13. Het herstel geschiedde met een ringdijk landwaarts. De inwoners van St. Annaland in de zuidoosthoek van de Suzannapolder werden voor het water gevrijwaard door de aanleg van het z.g. „Domineesdijkje”. Deze naam ontstond omdat destijds de hervormde predikant ds J. de Voogd bij de werkzaamheden betrokken was. Met de herverkaveling en de havenaanleg werd het dijkje in 1960 afgegraven (zie fig. 247).

In fig. 53 is de Suzannapolder (nu nog ca 66 ha) en omgeving met de vroegere geulgebieden en de oorspronkelijke zeedijk getekend.

Nadat de polder eerst een zelfstandig bestuur had werd ze in 1710 onder het bestuur van de omliggende polders van de Ambachtsheerlijkheid gebracht, terwijl ze als gevolg van de vele calamiteiten in het begin van de 19e eeuw calamiteus werd verklaard. Na een korte „vrije periode” volgde opnieuw calamiteusverklaring bij K.B. van 18 januari 1878.

§ 17. DE POLDERS VAN „VOSMEER”. (fig. 57)

In de noordoosthoek van het Thoolse gebied lag in de Middeleeuwen het Vossemeer met een uitgebreid geulen-, slikken- en schorrencomplex die de Vriezendijkse moeren werden genoemd. In november 1410 gaf graaf Willem VI enige schorren in het Vossemeer ter bedijking uit aan Philips van Dorp c.s. De vroegere kroniekschrijvers waren het er niet over eens, want Reigersberg die zich in dezen verliet op Boxhorn noemt als bedijkingsjaar 1390.

Oud-
Vossemeer

Oud-Vossemeer is een vrij hoog gelegen polder (ca 666 ha) die grotendeels uit schorren en lage plaatgronden bestaat hetgeen erop wijst dat het sediment in een rustig milieu zal zijn afgezet. Dit schrijven we meer toe aan de beschermde ligging t.o.v. de stormstreek door de afdamming van de Striene (vóór 1220) en aan de daarna gevolgde inpolderingen, dan aan de invloed van een mogelijke regressieperiode.

De bekende Elizabethsvloed van 1421 deed ook Oud-Vossemeer onder water verdwijnen, maar het werd spoedig herdijkt, om door nieuwe inundaties te worden geteisterd in 1682, 1715, 1808 en 1906.

De schorren waaruit de Kerkepolder (ca 194 ha) is ontstaan hoorden bij hetzelfde complex waaruit Oud-Vossemeer werd gewonnen. Het werd echter pas enige tijd later nl. in 1433 ter bedijking uitgegeven aan Gilles van Wissekerke. Een der voorwaarden was dat spoedig met de inpoldering moest worden begonnen.

Kerke en
Hikke

In de noordwesthoek van de polder vinden we de Zoute weel, als overblijfsel van een overstroming die in 1682 heeft plaats gehad. Het wiel werd binnengedijkt en is nu als een kronkeling in de Hikse dijk te herkennen. De polder die tot 1567 waterkerend was werd ook in 1721 en 1906 overstroomd.

De bedijking van de Hikkepolder (ca 231 ha), ook wel Onze Lieve

Vrouwepolder genoemd, is in de 16e eeuw (1515?) ontstaan uit een partij schorren die door de Vosvliet werden doorkruist. De gedeelten ten westen en ten zuiden van de genoemde geul zijn te beschouwen als aangewassen gronden tegen de aangrenzende Broekpolder en Kerkepolder. Het gedeelte aan de oostzijde van de Vosvliet is als een opwas ontstaan tussen deze geul en de „Heenetrecht” (Eendracht). De tegenwoordige polder is een herdijking die in 1561 plaats vond nadat de betreffende landen sinds 1532 „drijvende” waren geweest. Van de dijkdoorbraak die bij de stormvloed van 1682 vanuit de Eendracht de polder deed overstromen is de ringdijk bij het in 1957 vervallen stoomgemaal een overblijfsel.

Slabbekoorn
en
Oud-Kijkuit

Volgens Hollestelle zou de Slabbekoornpolder (ca 49 ha) langs de Eendracht reeds vóór 1479 hebben bestaan als een ingepolderd overgebleven stuk gors van het complex Oud-Vossemeer, dus niet als nieuw hiertegen aangeslibde gronden. De bedijking is dicht langs de Eendracht gelegen en heeft als vele andere polders menige calamiteit moeten doorstaan, zoals de inundaties van 1682, 1715, 1720, 1808 en 1906.

In de laatste helft van de 15e eeuw is een strook schorren langs de Eendracht tussen de Kerke- en Slabbekoornpolder bedijkt waardoor de Oud-Kijkuitpolder (ca 69 ha) is ontstaan. In de 16e eeuw is deze bedijking korte tijd binnenpolder geweest omdat de voorgelegen Leguitpolder werd bedijkt en aan de zuidoostzijde het reeds lang vergeten Karnemelkslandpoldertje was gewonnen, dat evenwel in 1570 voorgoed onder water verdween. Van de overstromingen van 1682, 1715, 1720, 1808 en 1906 veroorzaakte die van 1720 de grootste ramp. De doorbraak had plaats in de vingerling (kade om de bouwput) die was aangelegd voor het vernieuwen van de suatiesluis. Vanwege het ongunstige jaargetijde kon pas in het volgend voorjaar tot herdijking worden overgegaan.

Leguit en
Vogelsang

In de 16e eeuw lag ter hoogte van Oud-Vossemeer een schorrengebied waardoor een nevengeultje van de Eendracht stroomde. Het zuidelijke deel van deze gorzen zou vóór 1555 zijn bedijkt waartoe het genoemde nevengeultje aan weerszijden werd afgedamd. De bedijking (ca 74 ha) vormt de Leguitpolder waarvan dus de westelijke helft uit aangewassen gronden en de oostelijke helft uit opwassen bestaat. In 1567 werd het noordelijk deel van de genoemde schorren ingepolderd die de naam Vogelsangpolder kreeg (ca 36 ha). Beide polders die vrij en waterkerend zijn, zijn nimmer door de stroom aangevallen maar hebben als vele andere polders de stormvloeden van 1682, 1715, 1720 en 1808 met een tijdelijke inundatie moeten ondergaan.

§ 18. DE POLDERS IN DE NOORDOOSTHOEK. (fig. 57)

Tussen de Vosvliet en de Pluimpot lag een strook schorren, die een aparte Ambachtsheerlijkheid vormde en met de naam Vrijberghe werd betiteld.

Het eerste deel hiervan werd op 4 maart 1445 door hertog Philips van Bourgondië ter bedijking uitgegeven aan Jan Ruijgrock en Anthonie van Botselaar, maar de inpoldering moet veel later zijn uitgevoerd omdat eerst in 1511 van de „bereden” of in cultuur gebrachte polder gesproken wordt.⁸³⁾ Het schijnt de nieuwe bedijking niet voorspoedig te zijn vergaan, want na in 1511 te zijn geïnundeerd, zijn de gronden pas midden in de 17e eeuw herdijkt. Het Oost-Vrijberghepolderdje (ca 17 ha) dat als eerste deel ca 1634 werd herdijkt was waterkerend tot 1748.

Oost-,
West- en
Nieuw-
Vrijberghe

De West Vrijberghepolder (ca 20 ha) is ontstaan door bedijking van een smalle strook schorren genaamd het Gravengors liggende ten noorden van de Priestermeet-, Bartelmeet- en Broekpolders. Volgens van Empel en Pieters zou het bedijkingsoctrooi op 1 mei 1657 zijn uitgegeven, maar Hollestelle beweert dat de gronden in 1666 nog als openliggende gorsen zijn vermeld. Hoe het ook zij, de polder werd door de vloed van 1682 overstroomd, terwijl in 1808 de hoogwaterkering op drie plaatsen doorbrak. Na 1843 werd West Vrijberghe vrijwel geheel beschermd door de Hollarepolder.

De Nieuw Vrijberghepolder waarvan het bedijkingsoctrooi op 29 april 1746 werd verstrekt is met 53 ha de grootste van de drie Vrijberghepolders. De voltooiing van deze betrekkelijk kleine dijkage nam lange tijd in beslag hetgeen zijn oorzaak vond in het feit dat in dezelfde periode Bergen op Zoom belegerd werd waardoor de meeste dijkwerkers vertrokken en de uitvoering moest worden gestaakt. Na de overgave van Bergen op Zoom werd de polder in 1748 voltooid.

Ook deze polder moest enkele rampen ondergaan zoals in 1750 met drie dijkdoorbraken. Voor kleine polders is een dijkdoorbraak een nog hachelijker zaak dan voor een grote bedijking, omdat bij de eerste de komberging te klein is en het water met geweld de tweede waterkering aanvalt. Om Nieuw Vrijberghe te ontlasten werd daarom in 1750 de scheidingsdijk met West Vrijberghe doorgestoken. Een volgende ramp had plaats in 1808 toen de dijk met vijf doorbraken over 324 m was weggeslagen. Beide keren werd de polder herdijkt.

De Vrijberghepolders zijn alle drie kostbare polders geweest wat de dijkaanleg betreft. Oost-, West- en Nieuw Vrijberghe hadden een dijkgetal van resp. 53, 71 en 40 m dijk per ha land. De prijs van 1 ha geploegd land van de Nieuw Vrijberghepolder kwam in 1749 op f 515,— te staan, wat men 200 jaar geleden misschien wel hoog genoemd zal hebben.

Hollare Met de Hollarepolder, genoemd naar de Zeeuwse bevelhebber Marinus Hollaer of Hollare die in de slag op het Slaak op 13 september 1631 zegevierde tegen de Spanjaarden, zijn we aangeland bij de Thoolse bedijkingen van de 19e eeuw (alleen de reeds besproken Houwerpolder bij Scherpenisse was ook in de 19e eeuw afgedamd).

De bedijking waarvoor octrooi was verleend bij K.B. van 8 maart 1840 werd in 1843 door de aannemer Dirk Dronkers uit Vlissingen voor f 119.000,— aangenomen in opdracht van de ambachtsgerechtigden van Oud-Vossemeer en Vrijberghe. In 1876 werden de gronden verkocht voor f 1939,— per ha, nadat bij een vorige veiling (14 dagen eerder) een bod van f 1925,— per ha land was afgewezen. De koper was Lt Smit te Lekkerkerk die daarvoor inclusief een aantal gebouwen een totaal van f 595.315,04 neertelde. De landen van Hollare zijn tot heden aan dezelfde familie gebleven. De polder die over ca 2,5 km waterkerend is (Krabbenkreek en Eendracht) omvat ca 257 ha en had tot 1959 één beheerder.

**Van
Haaften**

Het Rammegors lag als een opwas ten noorden van de Hollarepolder ongeveer bij de samenkomst van Krabbenkreek en Eendracht. Tussen deze opwas en de Hollarepolder stroomde een kleine kreek betiteld met de minder fraaie naam het Stinkgat. Door aankoop waren A. van Haaften te Sliedrecht en B. A. Kramer (zie ook Kramerspolder op St. Philipsland) destijds burgemeester te St. Philipsland eigenaar van dit gors geworden.

Na verkregen vergunning werd de opwas door de nieuwe eigenaren in 1850 van een bekading voorzien, die met een kruinshoogte van 2 m boven hoog water alleen tegen zomervloeden bestand moest zijn, zodat het gors als weiland was te gebruiken. Men had hiermee geen succes, de kade brak herhaaldelijk door.

Een verzoek om bedijking werd in 1852 ingewilligd nadat de eigenaren de slikken en het water tussen de bekading en de Hollarepolder van het Domein in eigendom hadden overgenomen. De kade werd nu tot zeedijksprofiel verzwaaard behalve de zuidelijke strekking die werd afgegraven omdat het Stinkgat aan weerszijden werd afgedamd en de dijk aan de Hollarepolder werd aangesloten waarmee de van Haaftenpolder (ca 109 ha) was ontstaan. Een der voorwaarden voor de concessie was om later in te dijken polders op het voorgelegen schor gelegenheid te geven voor suatie, zulks ter beoordeling van het Gouvernement. Tot heden is dit niet nodig geweest en gezien de inmiddels veranderde situatie in de afwatering en nog mogelijke veranderingen vanwege de Deltawerken zijn deze voorwaarden nauwelijks meer van betekenis te achten.

**Johanna
Maria
(fig. 53)** De schorren ten zuidoosten van St. Annaland waren voor een groot deel gevormd in de uitmonding van de afgedamde Pluimpot. Bij K.B. van

9 juli 1860, nr 15 werd aan Adriaan Tak te Middelburg concessie voor bedijking uitgegeven. Tak noemde de ingepolderde gronden naar zijn echtgenote Johanna Maria Pous.

Op 18 augustus 1860 werd met de bedijking, die onderhands voor f 72000,— was aangenomen, een begin gemaakt. Het werk had enige vertraging vanwege het doorbreken der verskaden, zodat de kosten opliepen tot f 75126,—, wat voor een oppervlakte van ca 113 ha bouwland voor die tijd niet hoog genoemd kan worden en zeker niet als we de tegenwoordige prijzen van ca f 10.000 per ha hiermee vergelijken.

Bij de bedijking van de Johanna Mariapolder kon men het niet eens **Sluispolder** worden over de medebedijking van een ca 150 m brede strook grond die aan de westzijde van de Hollarepolder was gelegen zodat een inham met het buitenwater gemeen bleef liggen. Deze inham deed vroeger gedeeltelijk dienst als sluisboezem genaamd „de Groote Bree” voor het waterschap Poortvliet.

Nadat de eigenaren van de schorren het eens waren geworden werd bij K.B. van 31 mei 1877 concessie voor bedijking verleend. De uitvoering geschiedde van 2-24 juli 1877 door de aanleg van een 250 m lange dam waarmee de ca 19 ha grote inham werd afgesloten; waarvan de kosten totaal f 12490,— hebben bedragen. De eigenaren waren mr J. P. R. Tak van Poortvliet, minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid en de ambachtsgerechtigden van Oud-Vossemeer en Vrijberghe waaronder mr Snouck Hurgronje c.s. De westelijke scheidingsdijk met de Johanna Mariapolder werd in 1961 in het kader van de herverkaveling afgegraven zodat het Sluispoldertje nu één geheel vormt met eerstgenoemde bedijking.

§ 19. POLDERORGANISATIES IN THOLEN

Tot 1959 was Tholen waterstaatkundig verdeeld in een achttal **Voormalige water-schappen** waterschappen met daarnaast drie calamiteuze waterkeringen en een achttal op zich zelf staande polders.

De waterschappen waren:

1. De Vrije Polders onder Tholen — 1531 ha —, bestaande uit de polders: Vijftienhonderdgemeten, Schakerloo, Oud-Strijen, Peuke, Puit, Nieuwland, Dalem, Vrouw Belija en Razernij,

2. Poortvliet — 2154 ha —, opgericht in 1874, bestaande uit de polders: Poortvliet en Malland, Klaas van Steeland, Nieuw-Strijen, Pluimpot (ged.), Baarsdijk, Smaalzij, Priestermeet en Bartelmeet,

3. St. Maartensdijk — 1896 ha —, opgericht in 1874, bestaande uit de polders: Oudeland, Middelland, Noord, Uiterst Nieuwland, Ravensoord, Pluimpot (ged.), Slabbekoorn, Groot en Klein Landekens en Molen,

4. Stavenisse — 716 ha —, bestaande uit de polders: Stavenisse, Nieuw-Kempenshofstede, Nieuw-St. Maartensdijk, Oude-Zuidmoer en Margaretha,

5. St. Annaland — 116 ha —, opgericht in 1874, bestaande uit de polders: Oudeland, Anna Vosdijk, Breedenvliet, Maria, Pluimpot (ged.) en Suzanna,

6. Oud-Vossemeer — 1333 ha —, opgericht in 1874, bestaande uit de polders: Oud-Vossemeer, Kerke, Hikke, Leguit, Oud-Kijkuit, Slabbe-koorn en Vogelsang. De eerste drie worden de „Drie groote polders” en de andere de „Vier kleine polders” genoemd,

7. Vrijberghe — 91 ha —, bestaande uit de polders: Oost-, West-, en Nieuw-Vrijberghe,

8. Broek en Rooland — 375 ha —, bestaande uit de polders: Broek en Rooland.

Calamiteuze
polders

Een algemene uiteenzetting over het ontstaan van de calamiteuze polders werd reeds gegeven in deel I van deze serie „Tussen Afsluitdammen en Deltadijken”. In Tholen kennen we momenteel de volgende calamiteuze polders: Scherpenisse, als eerste calamiteuze polder in Tholen, waarvan deze status bij K.B. van 25 augustus 1871 werd gecontinueerd, voorts Oud-Kempenshofstede en Moggershil die beide calamiteus werden verklaard bij K.B. van 25 oktober 1912 en de Suzannapolder die deze goedkeuring verkreeg bij K.B. van 13 juni 1878.

Het binnenbeheer van de calamiteuze polders is in 1959 ondergebracht bij het waterschap Tholen, terwijl het z.g. buitenbeheer zoals gewoonlijk wordt behartigd door de betreffende waterschappen „voor het besturen, beheren en bekostigen van de zeekeringen en oeververdedigingen van de calamiteuze polders of waterschappen”, in afwachting van de herziening van de wet op de calamiteuze polders van 1870.

Vroegere calamiteuze polders in Tholen waren: het waterschap Stavenisse, die in 1904 en de Muijepolder en de Deurloopolder die beide in 1872 vrij werden verklaard.

Contr'-
escarpe
Tholen

De stad Tholen wordt aan de zijde van de Eendracht beschermd door de overgebleven stadswallen, die bekend zijn onder de naam Contr'-escarpe van Tholen, waarvan een gedeelte is omgebouwd tot havendijk. Bij K.B. van 27 mei 1876, nr 13 werden de werken van de Contr'escarpe van de Provincie door de Staat overgenomen. In de kosten van het onderhoud dat in hoofdzaak uit glooiingwerk bestond werd volgens K.B. van 10 november 1823, voor $\frac{1}{4}$ door de gemeente Tholen en voor $\frac{1}{4}$ door de aangrenzende polders Dalem, Schakerloo en Vijftienhonderdgemeten bijgedragen. De totale onderhoudskosten varieerden van f 1345,— per jaar in 1886 tot f 100,— per jaar in 1939. Sinds 1 maart 1941 berust het beheer bij de gemeente Tholen volgens besluit van de Secretaris

Generaal van het Departement van Waterstaat van 26 februari 1941, nr 666¹, afd. Waterstaatsrecht.

Evenals in Noord- en Zuid-Beveland en in Schouwen-Duiveland zijn **Samen-voeging** de polders en waterschappen in Tholen volgens hetzelfde K.B. van 20 december 1958, per 1 januari 1959 samengevoegd tot één waterschap met een voorlopige aparte status voor de calamiteuze polders (buitenbeheren). *ook de Conde's escarpe werd bij het nieuwe waterschap Tholen gevoegd.*

Op donderdag 29 januari 1959 werd in het „Holland Huis” te Scherpenisse het nieuwe waterschapsbestuur door de Commissaris der Koningin in Zeeland geïnstalleerd — evenals een week eerder te Zierikzee — bijgewoond door tal van autoriteiten. De eerste dijkgraaf van het waterschap Tholen werd H. van Gorsel te Oud-Vossemeer, die in zijn installatietoespraak vele vooruitstrevende wensen van het nieuwe waterschap naar voren bracht. Een van de Thoolse medewerkers aan de concentratie, E. C. W. A. Geuze te Poortvliet, werd in dezelfde vergadering geridderd, voor de vele verdiensten aan de totstandkoming van de samenvoeging bewezen; hij was de laatste dijkgraaf van het waterschap Poortvliet (1919-1959).

Het nieuwe waterschap Tholen is verdeeld in zeven districten waarvan de grenzen in fig. 63 zijn aangegeven. Voor elk district zijn in het bestuur één gezwoorene en vijf hoofdingelanden opgenomen. Het bestuur zetelt te St. Maartensdijk, dat ongeveer in het centrum van het voormalige eiland Tholen is gelegen en waar het nieuwe polderhuis in 1961 in gebruik werd genomen.

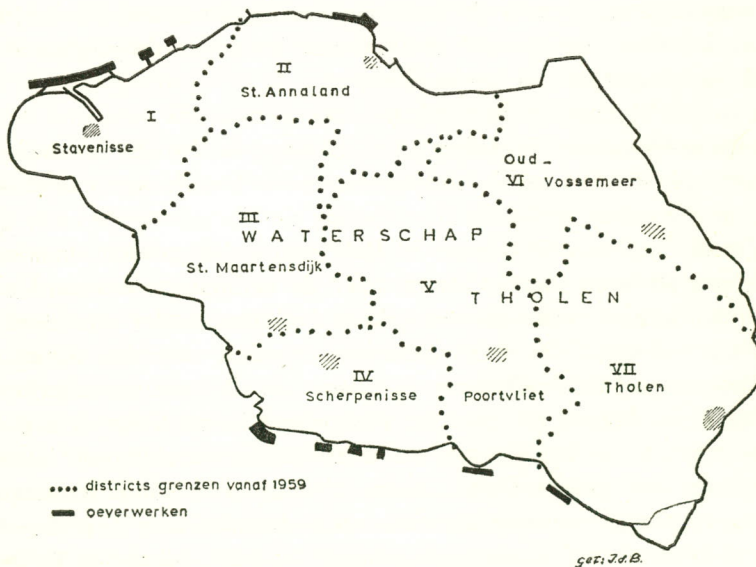

fig. 63. De districtsgrenzen van het waterschap Tholen.

Het besturen van de per 1 januari 1959 opgerichte waterschappen wordt uitgeoefend door de Algemene vergadering, die bestaat uit de dijkgraaf, de gezworenen en de hoofdingelanden. De dijkgraaf en de gezworenen worden benoemd door de Kroon voor de tijd van zes jaar; de hoofdingelanden worden gekozen door de stembevoegde ingelanden, eveneens voor zes jaar. De dijkgraaf en de gezworenen vormen het dagelijks bestuur.

§ 20. TUSSEN SLAAK EN KRABBENKREEK.
ST. PHILIPSLAND. (fig. 65 t/m 68)

Het oude
Philipsland

De schippers, die in de 15e eeuw tussen Duiveland en Tholen noordwaarts voeren kwamen door een gebied van slikken en schorren die bekend stonden onder de namen Rumoirt, Nicke, Voxdal en Malland. Op bepaalde tijden werden hoge eisen aan hun stuurmanskunde gesteld. Een betoning als tegenwoordig kende men niet, al was op sommige vaarwegen, zoals in het Zwin wel de vaarroute aangegeven. In het laatste geval betrof het echter de toegang naar de vermaarde handelsplaats Brugge. Het is niet aan te nemen dat de vaarweg naar Holland, waarvan de schepen van de Walcherse havens profiteerden, door een regelmatige en goede betoning was aangegeven. Hier zal het voor een groot deel op kunde en ervaring zijn aangekomen.

In de omstreken van het latere St. Philipsland speelden zich in de tweede helft van de 15e eeuw belangrijke wijzigingen af. Wijzigingen, die het gevolg waren van de bedijkingsactiviteit. De westzijde van Duiveland kreeg uitbreiding door de bedijking van de Bruinissepolder (1468). Het noorden van Tholen werd in 1476 uitgebreid met de polders Anna-Vosdijk en Oudeland (zie onder Tholen).

Het oude Philipsland bestond uit vier aanwassen genoemd Rooseboom, Ruigestoppelen, Weelden en Betkensgrave. In een rekening van 1487 werd gesproken over de „nuytgorsen ende nuytdycken van Borsseldijck ende die geheten zijn die Rooseboom, die Ruggestopple ende d'lant van Weelden". Dit is Graafnise of Betkinslant, het gebied, waarvan de vrouwe van Ravestein op 13 maart 1487 de bedijkingsvoorwaarden uitgaf, houdende het vierde deel van de te bedijken polder aan zich. Het octrooi tot bedijking van deze gebieden, liggende over het Zijpe, was op 24 augustus 1486 verkregen. Volgens art. 21 van de uitgifte van maart 1487 zou het nieuwe land St. Philipsland heten. Over deze polder, rondom in het water liggend zou een notabel man tot dijkgraaf benoemd worden met vijf gezworenen „omme 't voorslandt ende dijkagie te „brengen tot eener zeeweere toe ende alsoo deugdelick te onderhouden".

De bedijking werd spoedig uitgevoerd. In 1491 beleenden deken en kapittel van Sint-Salvator de vrouwe van Ravestein met novale tienden

in de nieuw bedijkte landen van St. Annaland en St. Philipsland. Zelfs stond er toen al een kerk; St. Philipsland werd in het begin ook „St. Philipskerce” genoemd. De polder had een oppervlakte van 1250 gemeten, waarvan voor „onlande” (uitgedolven grond, kreken) 100 gemeten afgetrokken werd. Hij was ruim 100 gemeten kleiner dan de in 1645 herdijkte gelijknamige polder, die wat zuidelijker kwam te liggen, (1 Schouwse gemet is 0,4167 ha).

Met het volgens Reygersberch „proper polderken met een schoon dorp daer inne gheuoemt Philippuslandt” is het niet voor de wind gegaan. Blijkbaar deed de stroomaanval al vroeg zijn werk, want in een rekening van 1502/3 wordt er al over een inlaag gesproken. In het jaar 1511 inundeerde deze, maar de grote klap kwam in 1530, toen de vloed van 5 november, die alom grote overstromingen veroorzaakte, St. Philipsland niet spaarde. Twintig mensen en veel vee waren daar van deze ramp het slachtoffer. Op 14 december van dat jaar kwam een commissie de schade opnemen. Aan de noordzijde constateerde men negen à tien grote gaten, waar het water nog in- en uitvloeide. Aan de zuidkant waren enige inwoners bezig met een „bekraging” om het gat aldaar te stoppen. Aan de noordwestzijde diende volgens de schout en andere inwoners een inlaag gelegd te worden, die 200 gemeten land zou buitendijken. Hoewel de bewoners zeer gewillig waren het land te herdijken, bracht de vloed van 2 november 1532 het eiland de genadeslag toe. Het werd aan de zee prijsgegeven.

Maar ook op dit geïnundeerde gebied werd geschiedenis gemaakt. In 1575 presteerden de Spanjaarden het om met 1500 man onder bevel van Mondragon via de ondergelopen landen van St. Philipsland het toen zeer ondiepe Zijpe door te waden met buskruit en mondvoorraad om de hals hangend. Na de bezetting van het fort Rumoirt en de overgave van Oost-Duiveland, trokken zij het Dijkwater over en begon het beleg van Zierikzee. Fig. 64, p. 54 toont de „Fameuse passage des Espagnols en Zelande”. Op hetzelfde Zijpe dat inmiddels reeds verder was uitgeschuurd, ging in 1719 het jacht van de Staten van Holland met man en muis verloren.

De 80-jarige oorlog (1568-1648) blijkt aan het „drijvende” St. Philipsland (1532-1645) niet onopgemerkt te zijn voorbijgegaan. In 1631 werd in dit schorren- en slikkengebied strijd geleverd. De Zeeuwse vloot onder bevel van Marinus Hollaer en de Spaanse vloot onder bevel van Graaf Johan van Nassau troffen elkaar in de nacht van 12 op 13 september in de Mosselkreek en het Slaak. De Spanjaarden werden verslagen. Door dichte mist liepen hun schepen vast op de slikken. De schepelingen vluchtten op de schorren waar zij een tijdelijke schuilplaats vonden, „daar uijt te eeten noch te breeken is, daer sij van de onze sullen

Zeeslag
in het Slaak

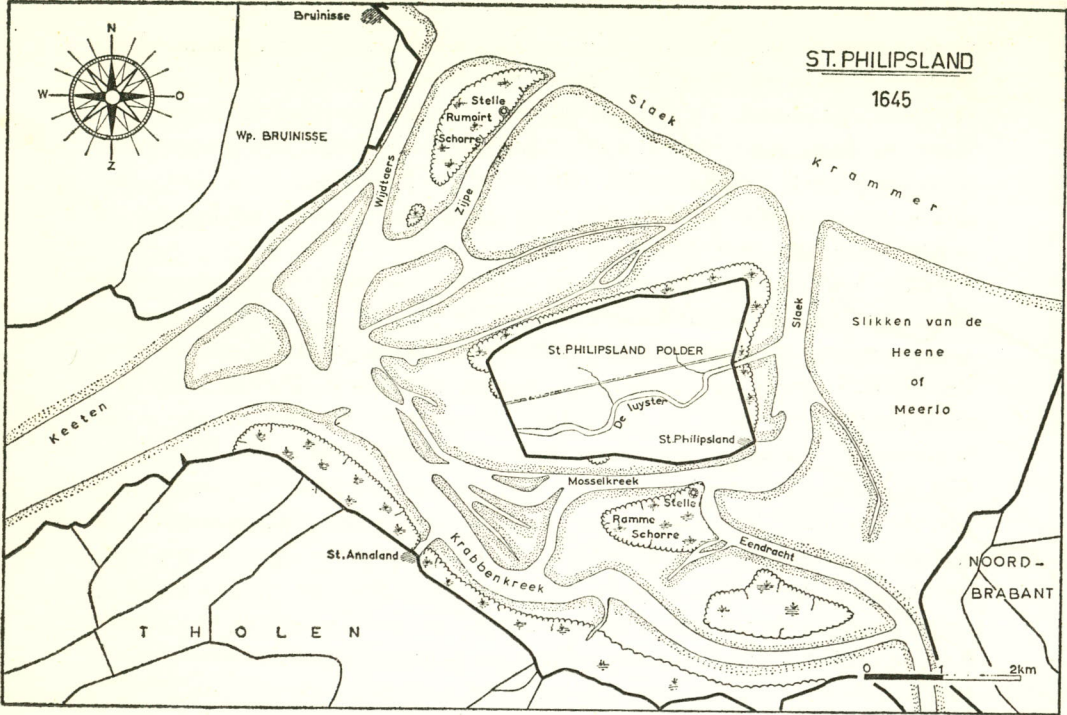

fig. 65. De eerste polder van St. Philipsland is herdijkt.

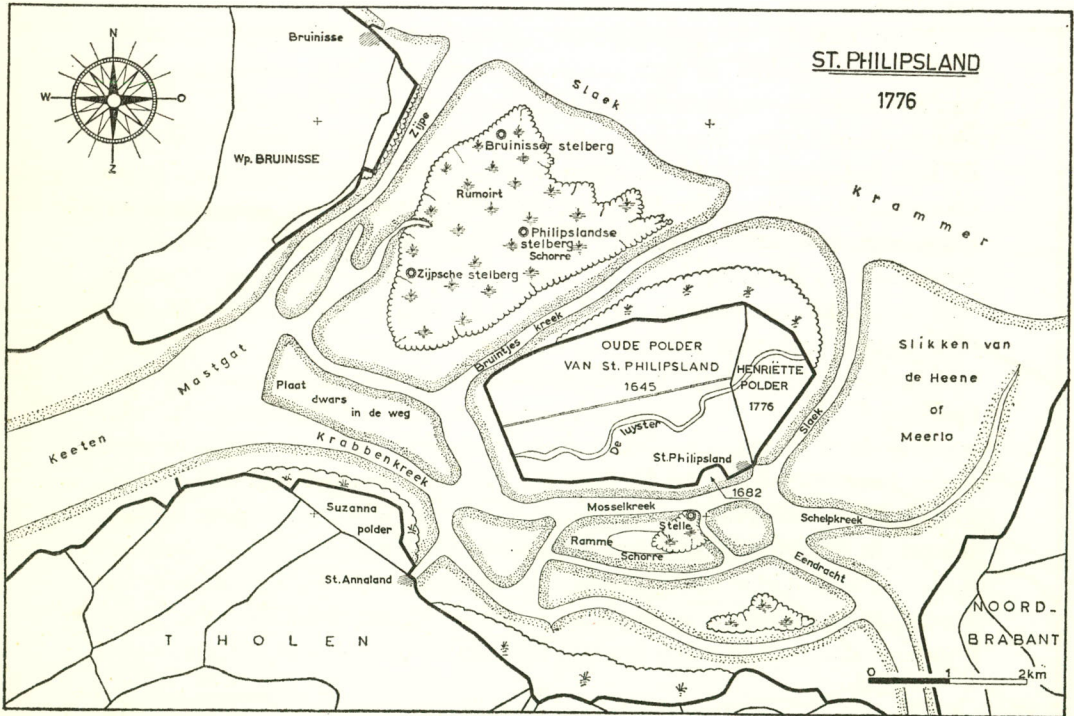

fig. 66. Het oude Zipe is verzand, het nieuwe Zipe komt tot ontwikkeling. De Henriëttepolder is ontstaan.

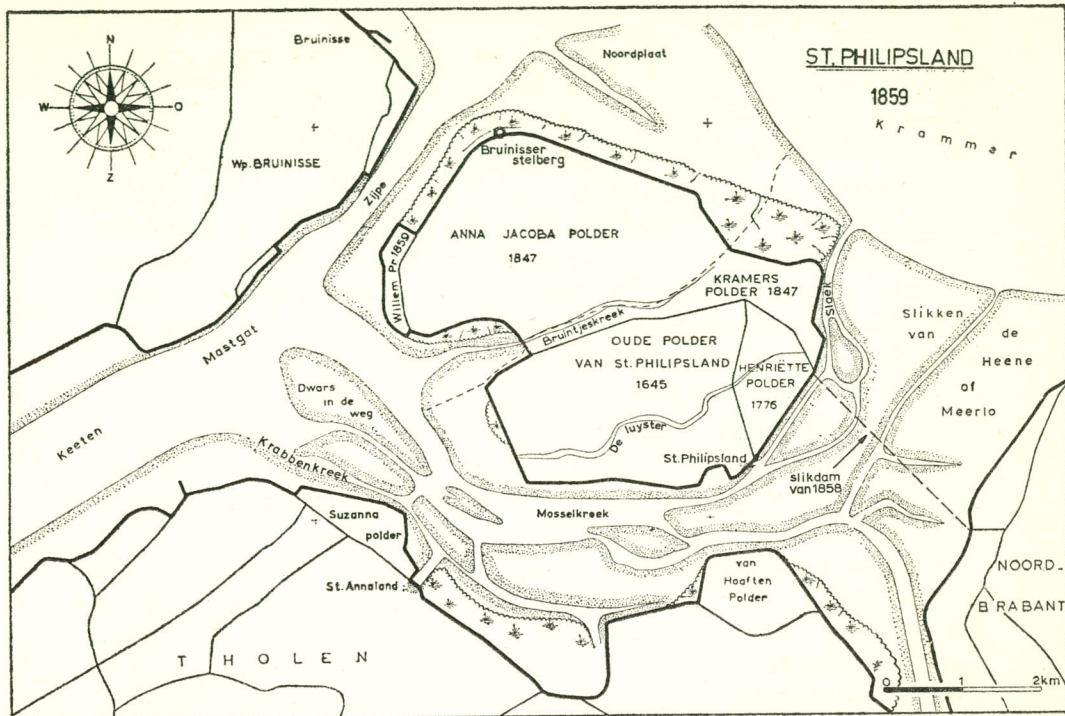

fig. 67. De grootste bedijking van St. Philipsland is in 1847 tot stand gebracht.

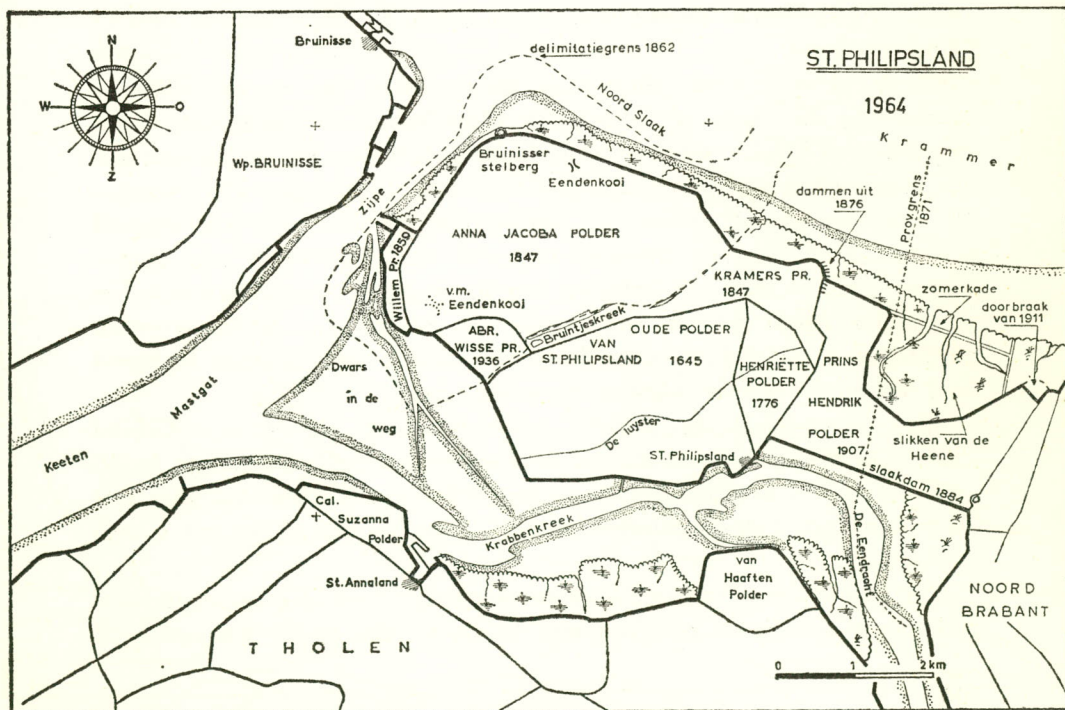

fig. 68. Situatie van St. Philipsland en omgeving in 1964.

„moeten worden gehaelt, off moeten van hongher alle sterven". Vanaf die tijd werd Johan van Nassau, Jan de Mosselvanger genoemd. De Zeeuwen hadden tevoren uit voorzorg de tonnen als aanduiding van het vaarwater weggenomen, een maatregel die kennelijk haar uitwerking niet heeft gemist

Oude Polder

De schorren van Philipsland die oorspronkelijk aan de heren van Bourgondië behoorden, werden rond 1600 verkocht en kwamen via verschillende Ambachtsheren (en -vrouwen) in de 19e eeuw bijna geheel in bezit van de familie Schorer waarvan jonkvr. W. H. Schorer huwde met de bekende waterbouwkundige Abraham Caland.

Ondanks overstroming en oorlogshandelingen waren de schorren gebleven en zelfs hoger opgewassen zodat ze rijp waren voor bedijking. Op 22 juni 1644 werd door de Staten van Zeeland octrooi verleend tot het inpolderen van bedoelde schorren waarvan het jaar daarop ca 580 ha werd drooggelegd.

Voor de uitvoering van de dijk aanleg was een directie aangesteld die bestond uit een dijkgraaf en drie gezworenen, waarvan één landmeter en één secretaris was; elke avond moest de stand van het werk worden besproken; zij mochten geen deel hebben in het besteden van werken en leveren van materiaal; de polder zou door de landmeter gesteld worden op een aantal gemeten, opdat iedere indijker zou weten hoeveel hij telkens zou moeten opbrengen en betalen; het college zou binnen de dijkage zijn „huijsinghe ende slaepplaetse" hebben. De eerste dijkgraaf van de eerste nieuwe Philipslandse polder was Johan Liens, een telg uit een bekend Thools geslacht.

Zoals in deel I van deze serie de aandacht viel op de prachtige verkaveling die reeds in 1598 in de Oud-Noord-Bevelandpolder werd toegepast, zo kunnen we ook bij de Oude polder van St. Philipsland een prachtige rechthoekige verkaveling waarnemen. Op 30 juni 1645 werden de voorwaarden tot verkaveling vastgesteld. Hierbij werd o.a. bepaald dat één gemet van de honderd vrij was van onderhoud van dijken, bermen, sluizen enz. ten behoeve van de kerk en school, m.a.w. geen dijkgeschoot moest betalen. Bepalingen over de schouw, het bouwverbod op zeedijken, gewichten, elle, droge en natte maten werden ingesteld naar voorbeeld van de Thoolse gemeenschappen.

Het water in de z.g. „vaten" (drinkplaatsen) zou „gemeen blijven „voor d'eerste twee jaren tot dat elck water kan bekomen in sijn landt, „mits en sullen den anderen geen impertinente schade doen, maer met „een dreeffken (klein onverhard wegje) daer na toe rijden ter minste „schade".⁸⁴⁾

Henriëtte

De aanwas van schorren aan de oostzijde van Philipsland gaf aanleiding om octrooi tot bedijking aan te vragen dat op 15 februari 1753

M.L.D. Valkenburg.

fig. 106. Overzicht van het westelijk stroomgat in 1953 aan de Nieuw-Annex-Stavenissepolder op Tholen.

Rijkswaterstaat.

fig. 107. Doorbraak van de coupure in de Kaaistraat te St. Maartensdijk.

Rijkswaterstaat.

fig. 108. Dijkbressen in de Vierde dijk te St. Maartensdijk met zakken klei gedicht.

werd verkregen. Om onbekende reden werd de bedijking niet uitgevoerd. In 1764 had er een inspectie van de schorren plaats door Jan Ph. Lippens, landmeter en dijkgraaf te Moerbeke (België). De inspectie werd in 1773 herhaald in samenwerking met de in dezelfde functie werkzaam zijnde Philippe F. Lippens. Achter het rapport van deze inspectie kwamen nog „observatiën” voor ter instructie van de eigenaars van het schor.

Wegens de slappe grond waarop en de slappe „spijsse” waaruit de dijk gemaakt diende te worden, rieden zij aan dit werk in twee bestedingen te doen met kundige aannemers en niet, zoals gebruikelijk, de dijk in kleine gedeelten te besteden. Verder gaven zij het advies de polder na de bedijking twee jaar te laten liggen zonder bebouwing; ook beweiding met paarden en koeien werd afgeraden, omdat de grond zeer zacht is en de beesten dan diepe putten intrappen „die blijvende vol „water staan het landt doen versueren ende verslempen”. Bovendien adviseerden zij „blick- ofte slicklanden” 4 à 5 jaar te laten liggen totdat zij goed begroeid en „vervorst” zijn, want als men het „silt” boven ploegde zou het land voor lange tijd bedorven zijn. De Lippens’ waren deskundigen die hun sporen op het terrein van inpolderingen hadden verdiend, o.a. in Staats-Vlaanderen, zowel in opdracht van de Staten-Generaal als ten eigen behoeve.⁸⁵⁾

Op 3 mei 1776 werd door de Staten van Zeeland opnieuw octrooi voor bedijking van de bedoelde schorren verleend aan mr. J. W. Schorer en mr. J. A. van der Perre. De besteding had plaats in het „Dorpsregthuijs” te St. Philipsland op woensdag 22 mei 1776 voor f 28889,— en was aangekondigd als „bestedinghe van vlet, karre en schuijerwerk tot bedijken van de schorren ten oosten van Philipsland”. In tegenstelling met het gegeven advies om de dijkage slechts in twee gedeelten uit te voeren werd de dijk in 22 partijen van ca 30 roeden dijk lengte aanbesteed, die tenslotte in handen van zes aannemers werden toevertrouwd. De eenheidsprijs bedroeg ca 5-9 ponden Vlaamsch per strekkende roede dijk.

De stenen suatiesluis die in de scheidingsdijk met de Oude polder werd gelegd, werd op 3 juli 1776 aanbesteed aan Anthonij Simonse voor een eenheidsprijs van 59 stuivers per 1000 gemetselde steen. Tot directie van de werken werd aangesteld Willem van Frasen, dijkgraaf van Bruinisse, als directeur en landmeter en Adriaan van der Schoor, schepen van Tholen, als penningmeester. Tot „hellebardiers”, die de orde bij de dijkwerkers moesten handhaven werden benoemd Gillis Roelands en Marinus Faasen. De gehele dijkage kwam gereed op 20 augustus 1777 waarna het koolzaad kon worden ingezaaid.⁸⁶⁾

Onder de ambachtsgerechtigden van St. Philipsland komen we de naam tegen van Jkvr. Henriëtte Margaretha de Mauregnault, echtgenote van Johan van Hoorn. Kennelijk staat de poldernaam Henriëtte hier niet

los van. Later zijn de eigendommen overgegaan aan J. C. A. Weerts te 's-Gravenhage.

Anna-
Jacoba en
Kramers

In de 19e eeuw strekten zich ten noordwesten van de Oude Polder van St. Philipsland en daarvan gescheiden door de Bruintjeskreek, brede schorren uit, die reikten tot aan het Zijpe en die de schorren van Rumoirt en Nicke werden genoemd.

Octrooi om deze schorren te bedijken werd verleend aan Willem Frederik Del Campo, genaamd Camp, kapitein der genie en later burgemeester van St. Philipsland, die op 18 september 1847 de aandelen (15/16) in deze landen, van de erven van mr. Jacob Verheye van Citters en Vrouwe Anna Jacoba de Witte kocht.^{86a)} Hij liet op 10 juni 1847 de eerste spade in de grond steken voor een ringkade die waarschijnlijk bestemd was voor de bouw van de suatiesluis. Enkele weken later werd met de aanleg van de ruim 8 km lange zeedijk begonnen, die op 1 november van hetzelfde jaar werd voltooid. Gezien het korte tijdsbestek waarin de dijk gereed kwam moet het werk voorspoedig zijn verlopen, vooral omdat voor afdamming van de Bruintjeskreek nog twee sluitgaten van ca 200-600 m breed moesten worden gedicht. Deze dichting geschiedde met de destijds gangbare methode van het opzinken met zinkstukken. De polder werd genoemd naar de echtgenote van de bedijker, Anna Jacoba (van Sonsbeek).

In 1848 werd reeds het traditionele koolzaad als eerste gewas in de nieuwe polder geoogst, terwijl in 1849 de eerste oogst van gerst werd gedorst met een paardendorsmachine. De bedijker heeft meerdere initiatieven tot uitvoering gebracht door in 1850 midden in de polder tegenover de hofstede Rumoirt een eigen wagenmakerij, smederij, verfwinkel, magazijn en een „paarden en vee-apotheek” op te richten.^{86b)} De Anna Jacobapolder werd in 1862 met een bezoek van Koning Willem III vereerd.

De Kramerspolder (ca 150 ha) is als één dijkage in 1847 ingepolderd met de Anna Jacobapolder en vormt dus waterstaatkundig geen afzonderlijk geheel. De westelijke grens die ongeveer het midden van de Bruintjeskreek volgt ligt aan de zuidwestzijde ca 100 m uit de dijk van de Oude polder van St. Philipsland, terwijl aan de noordwestzijde een limiet is vastgesteld zoals deze in fig. 68 is aangegeven. De bedijking is genoemd naar de toenmalige burgemeester van St. Philipsland.

Bij een in 1849 gehouden inspectie van de nieuwe dijken rond de schorren van Rumoirt bleek het dijksgedeelte dat de zuidelijke mond van de Bruintjeskreek afsloot niet voldoende waterkerend te zijn. Hierbij kwamen we de bijzondere combinatie tegen dat de autoriteit die opdracht gaf tot deze inspectie, nl. de hoofdingenieur in het 11de district van de Waterstaat, de bekende waterbouwkundige Abraham Caland, tevens

eigenaar was van de Kramerspolder, die dus door het bedoelde dijks-gedeelte was beschermd.

Als eigenaar gaf Caland dan ook de volgende opdracht aan de arrondissementingenieur van de Waterstaat.

„De ondergetekende Eigenaar van den Kramerspolder, solliciteerd bij „deze den Heere Ingenieur W. Badon Ghijben, om den opzigtter Mol „van den Kramerspolder te willen gelasten, dat hij, zoo spoedig mogelijk, „alle zoodanige voorzieningen aan de Zeedijken des Polders laat bewerk- „stelligen, als gemelden Ingenieur noodig mogt achten, waartoe bij deze „dien opzigtter de vereischte magtiging wordt verstrekt.

Middelburg den 20 December 1849

De Eigenaar voornoemd.

w.g. A. Caland. ^{86c})

Aan de westzijde van het eiland St. Philipsland lag een strook Willem schorren die eigendom waren van de meergenoemde Del Campo, die deze schorren meer productief wilde maken dan enkel voor beweiding met schapen. Hij kreeg dan ook bij K.B. van 10 november 1854, concessie voor bekading van de schorrand ter breedte van 200 en ter lengte van 2000 m. Het werk werd in 1855 aanbesteed voor f 11500,—. Een jaar later kwam het werk gereed, maar kort daarna werd de kade op 18/19 september op twee plaatsen weggeslagen. Op 20 juni 1857 was de kade hersteld maar beschadigingen traden telkens op. Voor een zo op de stormstreek gelegen kade als die van de Willempolder — zoals de bedijking tenslotte werd genoemd — valt dat ook niet te verwonderen, zodat al spoedig (1859) de kade tot zeedijksprofiel werd verzwaaard.

Doch zelfs de zeedijk kon de Pinksterstorm van 1861 niet weerstaan en brak door zodat de polder overstroomde maar nog in hetzelfde jaar werd drooggemaakt. Ditzelfde herhaalde zich in 1862/63 en 1863/64. Een nieuwe calamiteit ontstond op 12 december 1883 toen andermaal de dijk op twee plaatsen werd doorbroken. Voor een bedrag van f 20400,— werden deze doorbraken in het voorjaar van 1884 hersteld.

Omstreeks 1860 waren door meergenoemde Del Campo enkele dammen voor de Willempolder aangelegd, waarbij een ca 650 m lange dam of slikvanger voor de zuidelijke mond van de afgedamde Bruintjeskreek was aangebracht, zie fig. 69. Dit initiatief heeft er mogelijk toe bijgedragen dat de aanslibbing werd bevorderd. In 1933 werd door het waterschap Rumoirt concessie verzocht voor bedijking van het Zuiderschor in de Mosselkreek onder St. Philipsland. De concessie werd verleend bij K.B. van 12 november 1934, nr 34 en op 25 juni 1935 kon de bedijking worden gesloten. Zodoende kon in 1936 in de toegeslibde geulmonding, de Abraham Wissespolder als de jongste polder van St. Philipsland worden ontgonnen. De laagwaterlijn ligt nu ca 1600 m van de zeedijk

Abraham
Wisse

verwijderd. Abraham Wisse was destijds dijkgraaf van het v.m. waterschap „Rumoirt” (zie paragraaf 22).

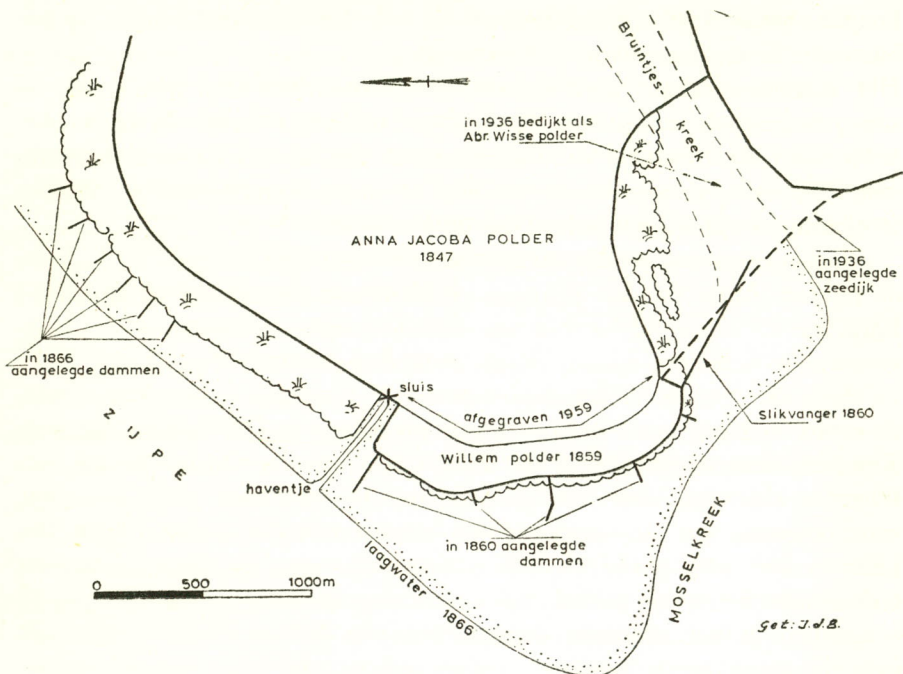

fig. 69. Situatie van schorren, slikken en dammen langs Zijpe en Mosselkreek in 1866.

§ 21. INTERPROVINCIAAL WATERSCHAP.

**Prins
Hendrik-
polder
(fig. 68)**

In 1906 werd voor f 267400,— aanbesteed het indijken van ca 340 ha buitengronden die toebehoorden aan de Staat en aan particulieren en waren gelegen ten noorden van de dam door het Slaak onder de gemeenten St. Philipsland en Steenberg. De inpoldering die met een dijk lengte van 4736 m in 1907 gereed kwam was tevens een flinke versteviging van de verbinding met Brabant die sinds 1884 over de Slaakdam plaats had.

Bij K.B. van 6 september 1910 werd het Interprovinciaal waterschap De Prins Hendrikpolder opgericht, waarvan ca 170 ha tot de Provincie Zeeland, dus tot het Philipslandse gebied behoort, terwijl het overige deel of ca 169 ha in de gemeente Steenberg ligt en bij de Provincie Noord-Brabant is ingedeeld.

§ 22. BESTUUR EN SAMENVOEGING.

Tot 1922 had elke polder in St. Philipsland een afzonderlijk bestuur. Wel wilde men bij besluit van de Staten van Zeeland van 10 november

1882, nr 9, de drie polders Anna Jacoba, Kramers en Willem tot één waterschap verenigen. Hieraan werd de koninklijke goedkeuring onthouden, hetgeen werd gebaseerd op het feit dat belanghebbenden, in het bijzonder de eigenaren van de Kramerspolder tegen die vereniging waren. Het algemeen belang werd toen nog niet van dien aard geacht om de samenvoeging door te zetten tegen de uitdrukkelijke wens van de belanghebbenden. Een voorstel van Gedeputeerde Staten van Zeeland daterend van 1898 om twee van de drie polders, te weten Anna Jacoba en Willem te verenigen vond geen gehoor bij de Provinciale Staten.

Pas in 1921 kwam het eerste voorstel weer aan de orde en werden de polders Anna Jacoba, Kramers en Willem bij K.B. van 23 november 1922, nr 45, verenigd tot één waterschap genaamd „Rumoirt” naar de voormalige schorren tussen Slaak en Krabbenkreek. Tussen de Anna Jacobapolder en de Willem-polder bestond reeds een contract waardoor de eerste bijdroeg in de kosten van de zeewering van de laatste. Daar de Kramerspolder slechts door de Bruintjeskreek van Anna Jacoba gescheiden was, dus onder één dijkage daarmee lag, was bovengenoemde samenvoeging een voor de hand liggende zaak. Er was echter bijna een halve eeuw nodig geweest eer men voldoende was doordrongen van de wenselijkheid om tot vereniging van kleine waterschappen tot grotere te geraken in het bijzonder wanneer zoals in dit geval, die polders een gemene waterkering hebben en waterstaatkundig één geheel vormen. Was men op het eind van de 19e eeuw bij de voorstellen tot een dergelijk besluit geneigd om te vragen of bij het verenigen van meerdere polders tot één waterschap, het algemeen belang werd gediend, in 1922 werd in de eerste plaats nagegaan of het algemeen belang werd geschaad door de samenvoeging. Bij de Kramerspolder die in 1922 slechts f 4,— dijkgeschoot per ha betaalde tegen de Anna Jacobapolder en Willem-polders f 23,50 per ha, bestonden bezwaren tegen de voorgestelde vereniging. De bezwaren werden echter ongegrond verklaard en de samenvoeging werd doorgezet.

De in 1936 bedijkte Abraham Wissepolder werd in 1937 bij het waterschap Rumoirt gevoegd. Zeven jaar later — in 1944 — werden het waterschap Rumoirt en de polders Oude van St. Philipsland en Henriëtte samengevoegd tot één waterschap genaamd St. Philipsland onder bestuur van één dijkgraaf en vijf gezworenen. Toen was dus hier reeds tot stand gebracht wat eerst moeizaam in 1959 in andere delen van Zeeland werd bereikt, uitgezonderd in West Zeeuwsch-Vlaanderen waar het waterschap „Het Vrije van Sluis” in 1941 is ontstaan door samenvoeging van 76 polders en waterschappen.

Het waterschap St. Philipsland werd per 1-1-1969 bij het waterschap Tholen gevoegd.

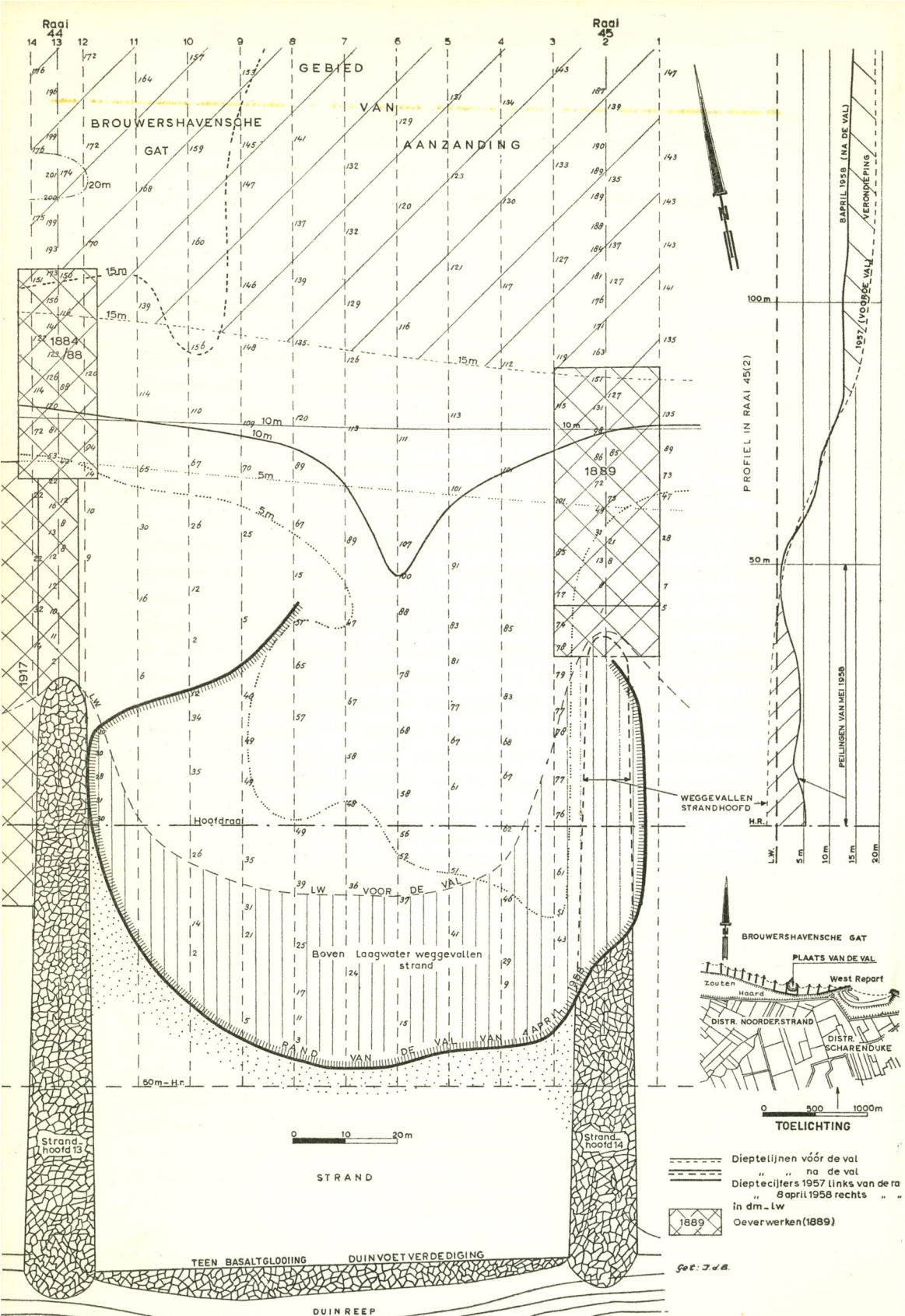

fig. 84. Situatie van de strandval van 4 april 1958 tussen Renesse en Scharendijke.

III. NOORD-ZEELAND - Landverlies -

§ 1. VALLEN EN AFSCHUIVINGEN.

SCHOUWEN-DUIVELAND.

Ofschoon Schouwen door vele vallen is geteisterd, valt het toch op dat de laatste eeuw hierbij weinig grondverlies heeft plaats gehad. In het vallenregister van de Rijkswaterstaat waarin ca 1000 vallen en afschuivingen zijn vermeld die sinds 1800 in de Provincie Zeeland zijn voorgekomen tellen we voor Schouwen-Duiveland 130 van dergelijke ontgrondingen. Ongeveer $\frac{3}{4}$ van laatstgenoemd aantal is opgetreden tussen 1800 en 1880. Dit in tegenstelling tot b.v. Noord-Beveland, waar van de 240 sinds 1800 opgetreden vallen, slechts $\frac{1}{4}$ deel tussen 1800 en 1880 werd geregistreerd.

Overzicht
na 1800

De na 1800 op Schouwen-Duiveland opgetreden ontgrondingen die in fig. 70 schematisch zijn aangegeven kwamen voor aan de volgende oevers:

Noorderstrand en Scharendijke	9
Langendijk en Brouwershaven	9
Cal. Waterschap Bruinisse	10
Polder Vier Bannen van Duiveland	10
Zuidhoek en Borrendamme, (zuidkust)	42
Flaauwers en Koudekerke, (zuidkust)	45
Cal. Burgh- en Westlandpolder	5

Totaal 130

Gelet op de verplaatste grondmassa's kunnen we de vallen als volgt onderverdelen:

Kleine vallen	— tot 100.000 m ³
Middelmatige vallen	— 100.000 - 500.000 m ³
Grote vallen	— 500.000 - 1 miljoen m ³
Supervallen	— meer dan 1 miljoen m ³

De meeste vallen aan de Schouwen-Duivelandse oevers waren van beperkte omvang en bleven beneden de 100.000 m³. Bij een vijftal ontgrondingen langs de zuidkust (waarvan 2 in 1953) werd 100.000 tot 200.000 m³ materiaal verplaatst, terwijl bij twee vallen aan de Zuidbout bij Ouwerkerk en bij de dijkval van 1955 te Scharendijke, resp. ca 260.000, ca 453.000 en ca 263.000 m³ in de rivier werd geschoven. Supervallen deden zich niet in dit gebied voor.

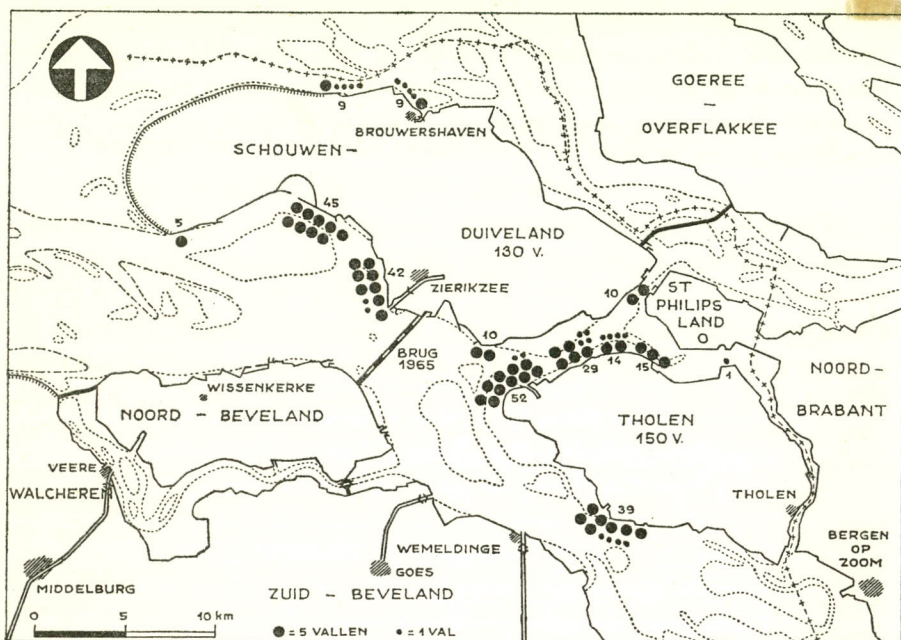

fig. 70. Overzicht vallen en afschuivingen in Noord-Zeeland sinds 1800.

Technische gegevens van de vallen vóór 1800 zijn ons slechts zeer spaarzaam bekend. Gezien de interpretatie die mogelijk was van de later voorgekomen vallen zijn wij er vrij zeker van dat de 17e en 18e eeuwse ontgrondingen voor een deel teruggebracht kunnen worden tot afschuivingen, die vooral in die tijd funest konden zijn voor de zeekeringen, omdat men toen praktisch nog geen afdoende oever- en dijksverdediging kende.

Enkele
details
van vallen

Betreffende de zuidkust en de noordkust van de Schouwenpolder worden tussen 1600 en 1800 resp. ca 80 en 20 vallen met plaats en data vermeld. Hiervan is de situatie van een tweetal naar destijds vervaardigde tekeningen weergegeven in de fig. 71 en 72, p. 72. Figuur 71 stelt voor een val die in 1797 plaats vond aan de nol van Flaauwers, toen een restant van de inlaagdijk die in 1553/68 was aangelegd om het gebied waar nu het haventje van Kerkwerf ligt (Rengerskerke) te beschermen, maar in 1662 was doorgebroken. De val uit figuur 72 ontstond in 1799 aan de nol van de Zuidhoek, destijds genaamd de Keetnol, tegenwoordig genoemd Lievenbouts- of Galgnol, aan de westelijke ingang van de huidige veerhaven „De Val”. Op haar beurt is „De Val” weer een overblijfsel van een dijksval die in 1783 plaats vond, waardoor de in 1764 gelegde inlaag inundeerde en sinds 1958 voorlopig tot veerhaven is bestemd.

Ter verdere illustratie is in fig. 73, p. 73 een situatie afgebeeld waarop drie vallen voorkomen die in de 18e eeuw aan de oever van Bruinisse in de omgeving van de tegenwoordige tramweghaven zijn opgetreden. Voorts zijn van enkele vallen hieronder enige aan Fokker ontleende gegevens vermeld.

1718. Op 14 maart viel een zware „grondbraak” aan Jan Lokkers-inlaag, waardoor de dijk op twee plaatsen tot op de binnenberm was weggefallen en alleen een rug van de oude dijk tussen beide was blijven staan, zodat er weinig hoop was om de dijk te herstellen. Er werd besloten om het zeewater in de inlaag te laten komen en de bouteinden van de dijk af te vlakken. De overgebleven Lokkersnol en Kistersnol die ca 2 km ten westen van Zierikzee liggen zijn de restanten van deze dijkval.

1726. Op 13 maart, acht jaar na het ontstaan van vorengenoemde val ontstond aan Kistersnol een nieuwe val van ca 10 roeden lang en een diepte van 12 à 17 voet ter plaatse waar de berm had gelegen. Men oordeelde dat de val „nog niet geheel gevallen was” en besloot met het aanbrengen van werken te wachten tot de ontgronding volledig zou zijn.

1801. Zeer zware val aan het Oosthavenhoofd van Zierikzee, dat bezet met palen bijna geheel verzonk en een deel van de toen nog aansluitende Plaatdijk mee de diepte innam. Waar het havenhoofd gelegen had, peilde men na de val ca 13 vadem water.

1837. In de nacht van 5 op 6 september ontstond aan Flaauwers een val ter lengte van ca 100 meter tot 20 à 25 m door de kruin van de dijk, waarbij de „kapitale” zeesluis tot aan de „zoute”-deuren wegviel, zodat ter plaatse van de voormalige kruin ca 6 m water werd gepeild. De President van Schouwen (zo noemde men tot 1872 de voorzitter van het Bestuurscollege) noemde de ontgronding een val zoals hij er nog nooit een gezien had. Het herstel werd op 21 december 1837 aanbesteed voor f 28780,—. De sluis werd niet meer hersteld.

Door de elkaar snel opvolgende ontgrondingen (vooral aan de zuidkust) zag de toenmalige directie van Schouwen de toekomst erg zorgvol tegemoet; men zag in gedachten reeds een Schouwen dat geheel door de zee was overspoeld. Bij de berichten over bovengenoemde val van 1801 schreef men o.a. „wie weet of niet het kind reeds geboren is, dat eens zeggen zal: deze woeste en door de zee bespoelde grond is het overschot van 't voormalig Schouwen”.⁸⁷⁾ Al leek het er soms wel op (zoals in 1953) dat de ondergang nabij was, het is gelukkig nooit zover gekomen, mede dank zij de inmiddels voortgeschreden techniek.

1825. We vermelden aan de noordzijde nog een val in de duintjes van Brouwershaven op 27 november. De toestand was zo gevaarlijk dat

en 170. In de periode 1964-1973 zijn aan de oevers van Schouwen Duiveland 4 vallen opgetreden (Scharendijke 1, Koudekerke 1 en 2 onderzeese vallen aan de Zuidbout van de polder Vier Bannen van Duiveland) terwijl aan de oevers van Tholen 5 vallen voorkwamen (havendammen St Annaland 2, Joanna Maria-polder 2 en Oud Kempenshofstedepolder 1). De val bij Scharendijke (26-2-1967) viel tot in de steenglooiing van de dijk; door bestorting met mijnsteen e.d. werd erger voorkomen. De dijkval op 4 oktober 1968 aan de Oud Kempenshofstedepolder was ernstig; door snel genomen maatregelen kon ook daar dijkdoorbraak

een volledige inundatie bij het minste ongeval te vreezen was. De afschuiving was 15 m ten westen van de Schouwse dijk en had een lengte van 44 m. De dijk werd dezelfde nacht aan de binnenzijde versterkt waarna de Gouverneur van Zeeland schreef over „het nieuw bewerkte dijksprofiel van den Zandhoek”. Hieruit blijkt tevens dat in de vorige eeuw zelfs bij Brouwershaven nog duinvorming kon plaats hebben.

Enkele bijzondere vallen, die in de vorige eeuw aan de Schouwse zuidkust zijn ontstaan waren de dijkvallen van 14 maart 1804 en van 29 september 1886 en de oeverafschuiving van 25 november 1889, die alle zijn opgetreden in het district Borrendamme. Van het herstel van de dijkval van 1804 geeft fig. 74 een afbeelding. Er werd bij de onderste paalrij een rij „juffers” door de val geheid en met gordingen en touwen aan de wal bevestigd. Tegen de paalrij werd een rijspakwerk aangebracht dat werd belast met aarde en steen. Het zand in het dwarsprofiel werd tien dagen na het ontstaan van de dijkval in het gat gevonden. De schorgrond werd aangevoerd met vletschuiten en afgedicht met zinkstukken en stortsteen.

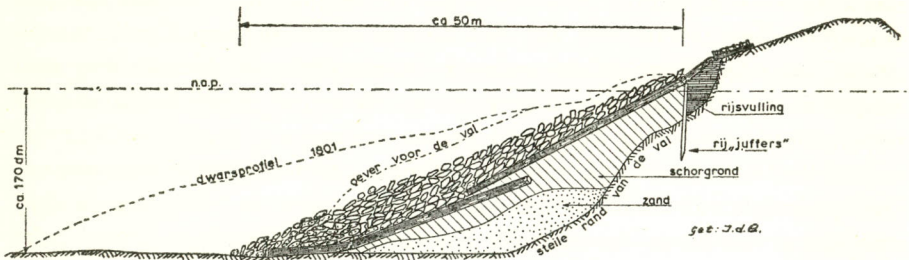

fig. 74. Herstel van de dijkval van 1804 bij Borrendamme.

De val van 1886 ontstond tijdens de uitvoering van een dijksverhoging tussen de dijkpalen 2 en 3 en strekte zich uit tot de bovenkant van de steenglooiing. Voor het ontstaan van de val had het voorland ter plaatse een breedte van ca 50 m. Noordwaarts werd deze val begrensd door de fundamente van de toren en kerk van het in 1821 tevoorschijn gekomen voormalige dorp Borrendamme, dat ongeveer voor dijkpaal 3 op ca 50 m uit de teen van de tegenwoordige zeedijk heeft gelegen.

In 1821 was tengevolge van het ontstaan van drie dijkvallen, de zeedijk over ca 600 m lengte (dijkpaal 0-6) binnenwaarts verlegd. Vanwege de slappe grond in het achtergelegen Bootspoldertje of Bootsinaag zijn toen rijswerken onder de dijk aangebracht. Bij het herstel van de val van 1886 werd de dijk achterovergehaald, zodat de buitenkruinlijn ca 4,50 m meer landwaarts kwam te liggen dan voorheen. Bij het ontgraven van het buitenbeloop kwamen de bovengenoemde rijswerken uit 1821 te

voorschijn.⁸⁸⁾ De afwijking in het dijkstracé, ontstaan door het herstel van de val van 1886, is te zien in fig. 75, p. 74.

De oeverafschuiving van 1889 had plaats aan het Westhavenhoofd van Zierikzee, waardoor een gedeelte van het steigerwerk werd vernield en ontgroning optrad. Een waaivormige onderzeese steenrug, die reeds jarenlang voor het havenhoofd lag en bij de schippers bekend stond als „de steenrots” was verdwenen, zodat verdiepingen van ca 22 m werden gepeild. De lichtwachterswoning die in 1602 door de stad Zierikzee op de kop van het hoofd was gebouwd kwam in gevaar en werd ontruimd, men woonde hier aan de rand van een „afgrond”; op ca 200 m uit de woning was het hoogteverschil van geulbodem tot woonvlak ca 60 m. In 1942 werd de woning afgebroken.

Andere vallen van betekenis hadden o.a. plaats aan het district Flaaauwers. Nadat daar verscheidene jaren geen onheilen hadden plaats gehad ontstond op 22 juli 1859 een ontgroning waardoor een gedeelte der steenbestorting langs de voet van de dijk wegzonk, hetgeen echter spoedig werd hersteld. Zeven maanden later, op 21 februari 1860, werd 200 m westelijk van de ontgroning van 1859, 's morgens om 8.30 uur met laag water bij stil en mooi weer een verzakking in de steenbestorting waargenomen, die zich op de middag tot het binnentalud had voortgeplant waarbij 40 m van de kruin en 110 m lengte van de glooiing was weggevallen. Ter plaatse van de kruin peilde men 7 m diepte onder laag water. Op dezelfde dag werd met het leggen van een nooddijkje binnenwaarts van de val een volledige dijkdoorbraak bij hoog water voorkomen. De volgende dag waren 200 mannen aan het werk en werden alle rijsmaterialen van de polder naar de val vervoerd.

De oever was nog niet in rust hetgeen bleek uit twee ontgroningen die ten oosten van de jongste val op 22 februari optraden en waarbij de steenglooiing werd aangetast. De nooddijk werd nu spoedig voltooid en de daarachter gelegen inlaag werd afgesloten omdat men een doorbraak vreesde. De zuidwestenwind stak meer en meer op, zodat men het nodig achtte de nooddijk met zeilen te beleggen en een bekisting op de kruin te slaan

Jhr. O. A. van de Santheuvel destijds districtsingenieur van de Rijkswaterstaat in Noord-Zeeland schreef over de toen heersende storm: „Tegen vier uren des middags brak de orkaan, die in Nederland zulk „een verwoesting teweeg bracht en zulk een ongewone kracht had, los, „en woedde gedurende anderhalf uur. Trots was het schouwspel der „woelende zee, wier schuimende golven al hoger en hoger liepen en door „de stormwind tot over de dijk spatten; maar angstig werden ook de „uitwerkselen van wind en water aan het bedreigde punt waargenomen. „Het noodbeslag werd stuk voor stuk opgebroken en in de hoogte ge-

„worpen; de zeilen scheurden aan flarden; het midden van de grote val „werd al meer en meer van grond beroofd; de nooddijk versmalde op „het midden zijner lengte; overal openbaarden zich scheuren in de buiten- „glooïing van de zeedijk”.⁸⁹⁾

De vloed kwam echter niet hoger dan 0.80 m boven normaal hoog water, de golven liepen 1.50 à 2 m hoger. Toen om 6 uur de storm bedaarde en de eb was ingevallen, was de nooddijk ternauwernood aan een doorbraak ontsnapt; er was niet meer dan 3 dm van de kruin behouden. Door daarna onafgebroken met 300 man de schade te herstellen had men zich gewapend tegen de eerstvolgende op 8 maart te verwachten hoge vloed omdat een volledige doorbraak noodlottig zou zijn voor Schouwen.

Echter had men op 28 februari reeds nieuwe onheilen bespeurd, nl. dat de nooddijk landwaarts verzakte; deze verzakking werd volledig op 1 maart d.a.v., toen als het ware een val binnendijks ontstond. Op 8 maart was de dijk gereed om de storm te keren, maar de volgende dag kwam de vloed, omdat de wind naar het oosten was gekeerd, slechts tot de hoogte van normaal hoog water. Door verdere onderzeese oeververdediging kon men toen de dijk in de gewenste toestand brengen. Fig. 76, p. 74 laat het tracé van de zeedijk zien, waar nu, honderd jaar na het ontstaan van bovengenoemde vallen en na diverse dijksverzwaringen, de plaats der vallen nog duidelijk waarneembaar is.

Grootste
vallen

De grootste val aan de oevers van Schouwen-Duiveland die bij Ouwkerk plaats had en wel op 7 januari 1892, verplaatste ca 831.500 m³ zand; de afmetingen waren 250 × 390 m terwijl bijna 6 ha voorland onder water verdween. De oorsprong van deze val moet gezocht worden op een diepte van maximum 20 m onder N.A.P. De oostelijke hoek van de Zuidbout viel weg tot in de kruin, de leidammen van de aldaar gelegen Scheldesluis werden met 185 m en 50 m ingekort, zodat het gevaar bestond dat de Zuidbout achterloops zou worden. Om dit te voorkomen werd het beschadigde gedeelte omgelegd, terwijl de oeververdediging werd versterkt en uitgebreid. In hetzelfde jaar werd hieraan een bedrag van f 44523,— en in 1893 nog een som van f 32760,— uitgegeven, waarvoor o.a. 9400 m² zinkstuk werd gezonken en 23400 ton steen werd gestort.⁹⁰⁾ Fig. 77 geeft een overzicht en enkele dwarsprofielen van de genoemde ontgronding, waaruit blijkt, dat de voor de Zuidbout gelegen ca 45 m diepe trog met ca 20 m werd verondiept. Zoals gewoonlijk in dergelijke gevallen werd de aanzanding weer spoedig door de stroom opgeruimd.

Bij een andere grote val aan de Zuidbout werd op 23 januari 1920 ca 621.000 m³ zand in de Oosterschelde geschoven. Deze val met afmetingen van 165 × 500 m had een afwijkende langgerekte vorm en

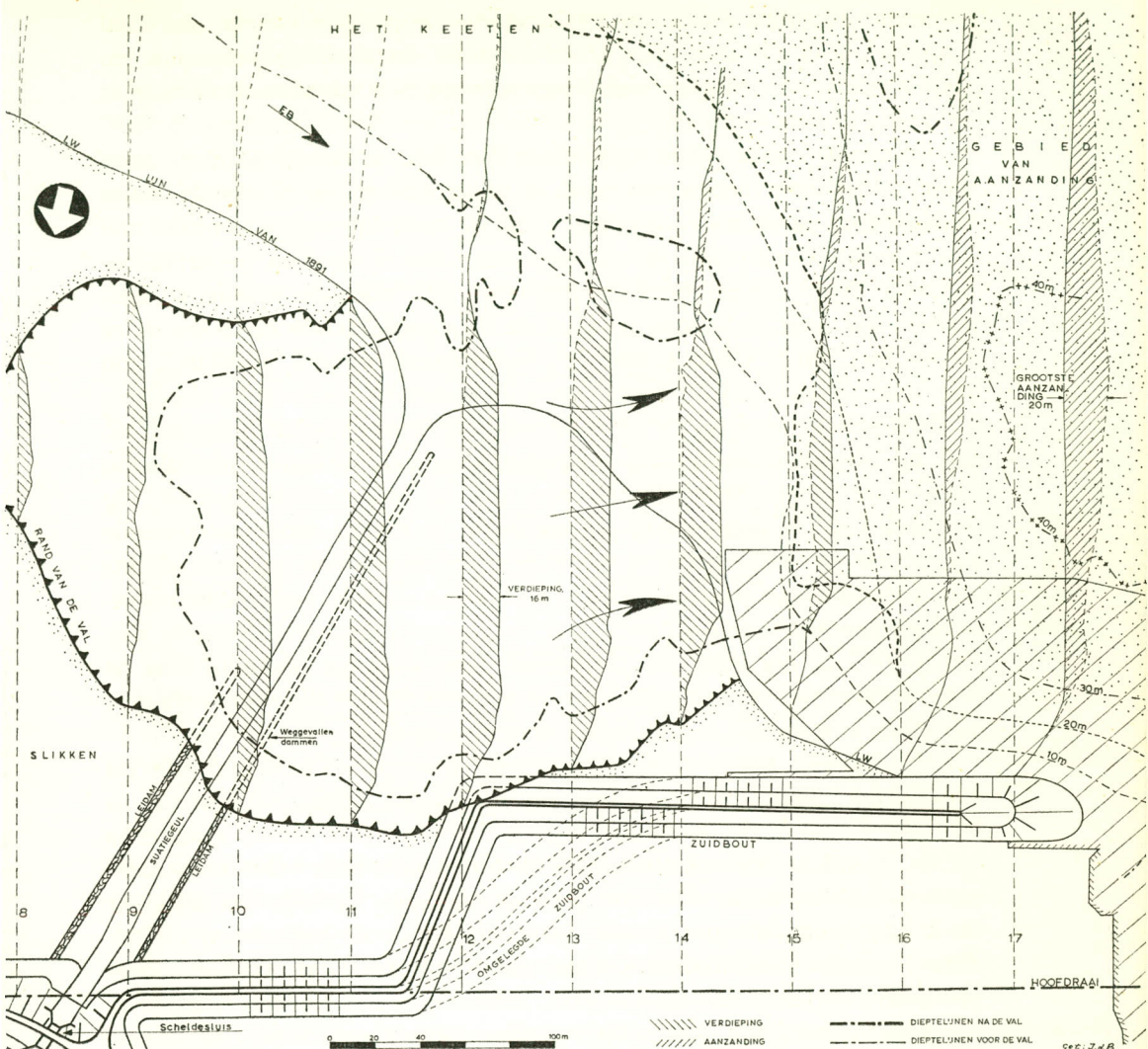

fig. 77. Situatie en dwarsprofielen van de oeverval van 7 januari 1892 aan de polder Vier Bannen van Duiveland.

nam grotendeels de plaats in van de grote val van 1892, die gedeeltelijk volgeslibt was. De totale oppervlakte van ontgroning bestreek ca 6,5 ha, waarvan ca 2,5 ha boven laag water was gelegen.

Uit de oeverlodingen van 1958 bleek dat, weer ten oosten van de **Onderzeese vallen** Zuidbout, in dat jaar een onderzeese oeverval was ontstaan, waarbij naar schatting 200.000 m³ zand was weggevoerd. Deze val moet echter worden toegeschreven aan de onstabiliteit van het aangezande materiaal op de oever voor het westelijk sluitgat van de in 1953 geïnundeerde polder Vier Bannen van Duiveland.

Van onderzeese vallen en afschuivingen, die dus niet boven de laagwaterlijn zichtbaar zijn, is in de loop van de tijd in het algemeen meer-malen gewag gemaakt. Ze werden meestal ontdekt bij het verrichten van de lodingen. Een bijzonder geval willen we vermelden. Het vond in 1865 plaats aan het calamiteuze waterschap Bruinisse.

Een desbetreffend rapport van de opzichter van de Rijkswaterstaat te Zierikzee vermeldt op 3 januari 1865:

„Gisteren werd mij door den werkbaas van de polder Bruinisse berigt, dat het „zinkstuk door den aannemer A. Rinders op 19 december aan de polder Bruinisse „gezonken, gedeeltelijk was boven water gekomen.

„Op dat berigt ben ik naar de polder Bruinisse gegaan en heb het terrein onder- „zocht, waardoor mij is gebleken dat het zinkstuk aan de zuidwestzijde over on- „geveer 20 El lengte en ter breedte van ongeveer 10 El was boven water gekomen. „Het stuk had overigens geene de minste gebreken en is met eenigen voorraad van „steen die aan de polder aanwezig was beballast en weder aan de grond gebracht. „De oorzaak van het opdrijven is toe te schrijven aan een naar het schijnt ontstane „val grotendeels beneden laag water gelegen die langs de zuidwestzijde van den „Blinden dam en het zinkstuk loopt.

„Oogenschijnlijk heeft deze val eene lengte langs den oever van ongeveer 30 El, „terwijl de L.W.rand 5 à 6 El schijnt achteruitgegaan te zijn. Zekerheid dat er eene „afschuiving heeft plaatsgehad kan op dit oogenblik niet gegeven worden doordat „door de plaats hebbende ijskruiging alle peilingen thans ondoenlijk zijn. Alleen de „volgende kenteekenen hebben aanleiding tot het vermoeden gegeven dat een val „is ontstaan.

„Op ongeveer 5 El van het zeeëind van de dam en $1\frac{1}{2}$ El van de Z.W.zijde staat „6 El water beneden L.W. en het Z.W. landeind van het stuk staat onder een „beloop van $\frac{1}{4}$ op 1. Het schijnt dat het stuk gedeeltelijk de afschuivingsrand heeft „gedekt en daarvan het beloop heeft gevolgd tengevolge waarvan door te steilen „stand de ballaststeen is afgeschoven en daarna het stuk is opgedreven.

„Onderstaande situatieschets kan mogelijk het bovenstaande eenigszins ophelderen. „Tenslotte moet ik mijne bijzondere tevredenheid betuigen over den ijver en de „gepaste maatregelen door den werkbaas bij deze gelegenheid betoond en ge- „nomen" ⁹¹⁾

In fig. 78 is bovengenoemde situatie overgenomen waarop het zinkstuk van 1864 en de afschuiving is aangegeven. Ter consolidering van de ontgroning en voor bescherming van de westflank van de Blinde Dam werd in 1865 over een oppervlakte van 1600 m² steenbestorting aangebracht. De kosten bedroegen f 4795,—.

Plaatvallen

Plaatvallen d.w.z. vallen die optreden aan de plaatszijde van de geul zijn zowel aan de zuidkust als aan de noordkust van Schouwen geconstateerd. Aan de zuidkust was in 1882 aan het district Borrendamme voor Kistersinlaag een verondieping gepeild van ca 10 m. Bij nader onderzoek bleek de aanzanding afkomstig te zijn van een verdieping aan de oostzijde van het tegenoverliggende Nunnenplaatje. Het Nunnenplaatje is een kleine zandplaat in de Oosterschelde ca 2 km noordelijk van de havenmond van Zierikzee. Meermalen is aan dit zandplaatje een plaatval geconstateerd. In 1864 peilde men voor de havenhoofden van Zierikzee diepten van 56 m terwijl het jaar daarop slechts diepten van 39 m werden geregistreerd. Hoewel destijds niet verklaard kon worden waar de 17 m dikke zandlaag vandaan kwam, kan thans vrij zeker

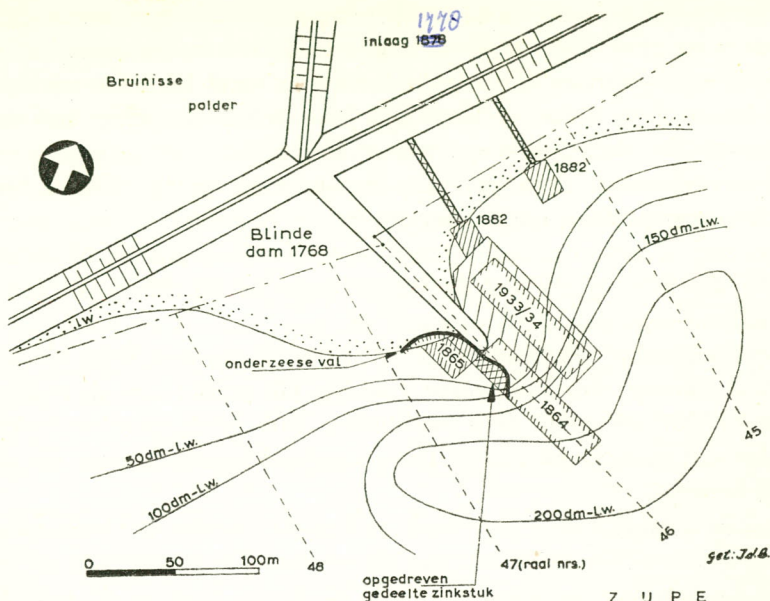

fig. 78. Situatie van een onderzeese val in 1865 aan de Blinde dam te Bruinisse (voor overzichtssituatie zie fig. 178, p. 264).

worden aangenomen dat ook dat zand afkomstig was van de plaatszijde van de geul.

Aan de noordzijde van Schouwen kwam hetzelfde voor bij Brouwershaven, waar aan de tegenoverliggende zandplaat „Dwars in de Weg” in 1882, 1919 en 1921 een plaatval optrad. In alle gevallen was het verplaatste materiaal jong zeezand dat door zandtransport aan de rand van de plaat was terechtgekomen.

In dergelijke situaties ligt het voor de hand, dat de landzijde van de geul van een goede oeververdediging moet zijn voorzien. Door de aanwas van de zandplaat wil de geul landwaarts opdringen. De oeververdediging houdt dit tegen maar de geul wil haar capaciteit behouden en schuurt de bodem dieper uit. Is de maximum geuldiepte bereikt of zijn vastere grondlagen aangestroomd dan heeft afname van de plaatszijde plaats. Het talud van het pas getransporteerde zand (dus holoceen materiaal) komt hierdoor steeds steiler te staan, gaat bij het bereiken van de kritische helling schuiven en kan in vloeitoestand overgaan waarmee de plaatval is verwezenlijkt. De aanzandingen, die tengevolge van een plaatval ontstaan ruimen weer spoedig op; de natuurlijke toestand herstelt zich.

Geeft het ontstaan van de oever- en dijkvallen een aanwijzing dat de betreffende oever extra aandacht verdient en de oeverwerken zonodig versterkt of uitgebreid dienen te worden, daarentegen is het optreden

reger z, aanvulling: In 1967 en in 1971 is in die omgeving opnieuw een plaatval opgetreden terwijl begin april 1973 een belangrijke plaatval langs de Roggenplaat tegenover de haven van Schelphoek werd waargenomen. Bovendien was op 10 november 1971 aan de oostzijde van de Grevelingendam langs de Plaat van Oude Tonge ook een ontgroning geconstateerd.

van de plaatvallen een gunstig teken nl. dat de oeververdediging voldoende weerstand heeft kunnen bieden aan de stroomaanval.

Recente
ont-
grondingen

Wat de Schouwse vallen betreft valt te vermelden dat op 13 juni 1953 tussen 5 en 6 uur voormiddags een dijkval optrad in het district Koudekerke bij de z.g. Plompe Toren. Ca. 170.000 m³ grond verdween in de diepte, terwijl de lengte van de val 180 m en de grootste breedte 120 m bedroeg. De zeedijk viel tot in de binnenkruin weg over een lengte van ca 100 m. Aan de teen van de dijk werd ca 10 m diepte gepeild. De dieptegrens van de val waarvan in fig. 79, p. 91 een foto is afgebeeld lag op N.A.P. — ca 17 m.

Op 6 augustus 1953 had op de Hoek van Flauwers, even ten zuiden van het haventje van Kerkwerve (zie fig. 80, p. 91) een dijkval plaats die ca 180.000 m³ grond deed verdwijnen. Met het leggen van een ringdijk dat een verlies van enkele ha moerasland opleverde was de waterkering hersteld.

Enkele maanden later vertoonde zich op 17 oktober 1953 een oeverval even ten oosten van de haven van Burghsluis. De lengte was ca 115 m terwijl de grootste inscharing van de L.W.-lijn bij deze val 45 m bedroeg. De vallen van juni en oktober werden met een aantal zink- en kraagstukken bezonken. Voor de dijkval bij de Plompe Toren is dat zeer zeker de gewenste oplossing geweest, voor de oeverval bij Burghsluis kunnen we de vraag stellen of men niet beter eerst de te verwachten aanzanding had kunnen afwachten. Het is nl. een bekend feit dat een val zich de eerste jaren in zijn oorspronkelijke toestand tracht te herstellen en aanzandingen vertoont. Uit oeverpeilingen van het district Koudekerke blijkt dat van 1954 tot 1963 aanzandingen van ca 8 m ter plaatse zijn geconstateerd.

Ook langs de in 1953 zwaar gehavende dijken van de toegangseuvel naar de haven van Zierikzee is in dat jaar een ontgronding voorgekomen. Het typische was dat deze val optrad met hoog water. Opmerkelijk was trouwens het in 1953 optreden van alle vier vallen langs de zuidkust van Schouwen waar sinds 1916 van dergelijke ontgrondingen geen sprake meer was. De algemene mening is dat een veranderde en versterkte stroom door de langs de zuidkust stromende euvel „de Hammen” in 1953 de oever in verhoogde mate heeft geërodeerd hetgeen kennelijk op enkele plaatsen voldoende is geweest om het evenwicht te verstoren. De gewijzigde stromingstoestand was mogelijk omdat bij elk tij het geïnundeerde gebied door de dijksgaten gevuld en geleidigd werd. Sinds 1953 zijn tot heden geen ontgrondingen tussen Zierikzee en Westenschouwen geconstateerd.

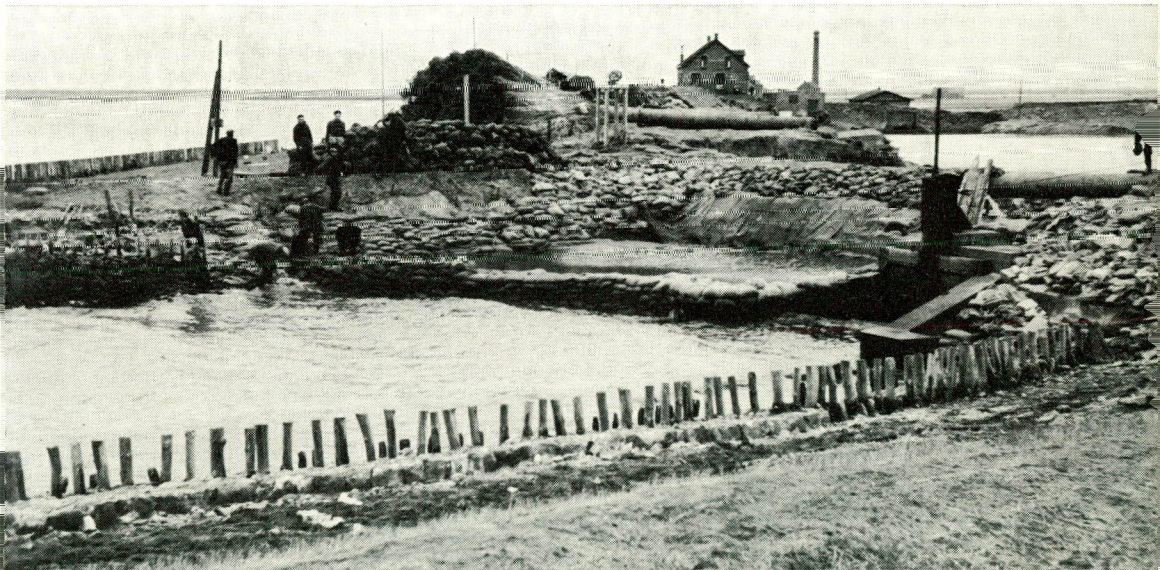
Aan de noordzijde van het waterschap Schouwen trad op 13 januari 1955 in het district Scharendijke langs de oever van het Brouwers-

fig. 109. Ravage na de doorbraak van 1953 bij de coupure aan de v.m. haven van St. Annaland.

Rijkswaterstaat

fig. 110. Doorbraak 1953 in de zeedijk bij de suatiesluis te Poortvliet aan de Klaas van Steelandpolder.

Rijkswaterstaat.

fig. 111. Overzicht van de geïnadeerde Poortvlietpolder in 1953. Rijkswaterstaat.

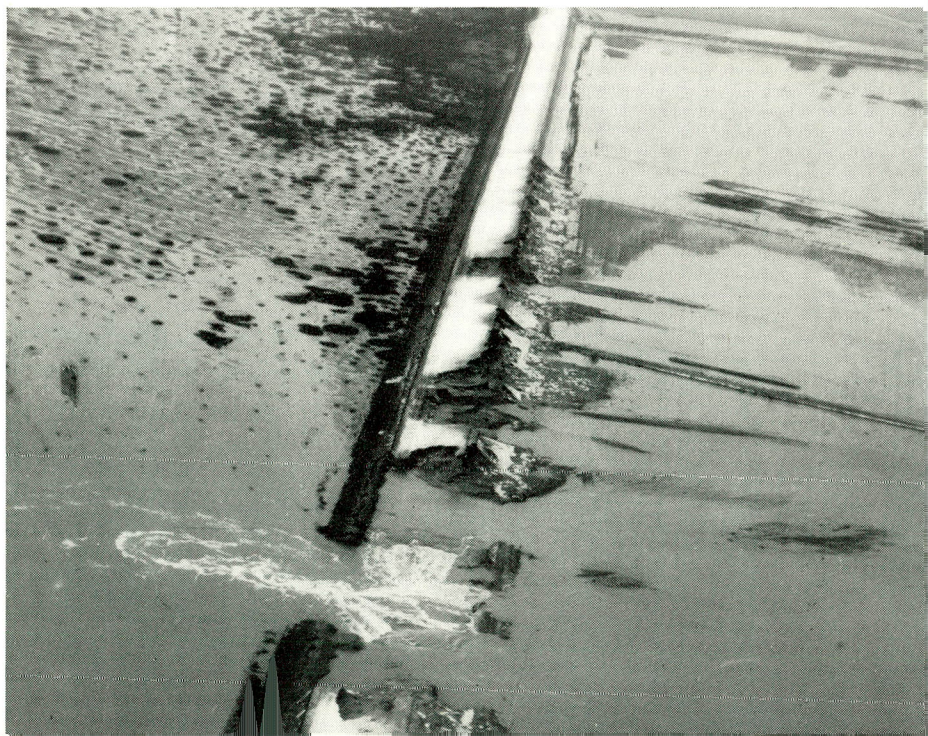
fig. 112. Monument ter herinnering aan de stormramp van 1953, staande langs de Provinciale weg tussen St. Maartensdijk en Stavenisse.

fig. 114. Typische vorm van ontwikkeling van een stroomgeul in de Willem-polder op St. Philipsland in februari 1953. Links zijn de slikken langs het Zijpe.

M.L.D. Valkenburg.

fig. 115. Dijkdoorbraak van 1953 in de zeedijk van de Oude polder van St. Philipsland ter plaatse van de voormalige Luisterkreek.

havensche Gat een dijkval op waardoor ca 263.000 m³ materiaal in de rivier verdween. Ca 0.2 ha voorland of slikken verdween mede onder water.

Omdat men vreesde dat de dijkval zich zou ontplooiën tot een volledige dijkdoorbraak werden voorlopig een aantal zinkstukken met bestorting aangebracht, terwijl landwaarts een inlaagdijk werd opgeworpen. Definitieve voorzieningen werden in de daaropvolgende zomer getroffen door het plaatsen van vier zinkstukken en het aanbrengen van een bestorting van ca 14000 ton steen. De fig. 81 en 82, p. 74 geven een beeld van deze dijkval ten oosten van het haventje van Scharendijke.

Een andere val werd ontdekt op 4 april 1958 aan het Noorderstrand van Schouwen ca 2 km ten westen van het dorp Scharendijke. De verplaatste zandmassa bedroeg ca 35000 m³ zodat we slechts van een kleine val kunnen spreken. Ca 0.4 ha strand met een gedeelte van strandhoofd nr 14 verdween onder water. Fig. 83, p. 92 geeft een overzichtsfoto van deze strandval, terwijl in fig. 84, p. 154 de situatie in tekening is gebracht. Na het storten van ca 700 m³ zand en enige steen ter versteviging van de westflank van het eveneens beschadigde strandhoofd nr 13 kon voorlopig van verdere maatregelen worden afgezien. Naderhand bleek de in het strand gevormde kom, zoals werd verwacht, aan te zanden.

Uit bestudering van vroegere situaties en uit grondonderzoek is gebleken dat ook langs Schouwen-Duiveland de vallen zijn opgetreden in het alluvium of holocene materiaal d.w.z. in jong zeezand. Het diluvium of pleistoceen bleek niet gevoelig voor het uiteenvloeien van de zandkorrelstapelning. De z.g. oude kernen of ongeroerde gronden bieden een zodanige weerstand tegen de door de stroom veroorzaakte erosie, dat ze onder zeer steile hellingen staande, nog intact blijven. Achteruitgang van een dergelijke oever heeft dan op de duur plaats door afbrokkeling. De aanduiding van „grondbraken of grondbrexemen” uit vorige eeuwen zal daar niet vreemd aan zijn.

Het ontstaan
der vallen

Van de twee laatstgenoemde vallen, opgetreden aan de noordkust van Schouwen willen we bovenstaande nader toelichten. Fokker vermeldt vijfmaal een val in de omgeving van de Kloosternol (Scharendijke) nl. in 1751, 1767, 1770, 1847 en 1868. Ook in 1927, 1929 en 1930 traden daar kleine ontgrondingen op.

Uit bodemkundige onderzoekingen⁹²⁾ van de laatste jaren valt te constateren dat de omgeving van Scharendijke bestaat uit een dichtgeslibt inbraakgebied, dat vanuit het noorden tussen Renesse en Ellemeete is ontstaan. Een tweede aangrijpingspunt lag tussen het kleiplaatgebied ten westen van Scharendijke en het oostelijk hiervan gelegen Oudlandgebied van Klaaskinderkerke. Ook dit inbraakstelsel kwam uit noordelijke richting; beide hebben een groot gebied beïnvloed. De vallen bij

Scharendijke zijn dan ook opgetreden in de sedimentatie die in de noordelijke mond van dit inbraakgebied is afgezet.

Volgens een geologisch onderzoek van Prof. F. F. F. E. van Rumelen, districtsgeoloog van de Geologische Dienst te Haarlem ontstond de val van 1958 in de uitmonding van een ca 1 km brede voormalige kreek. De ouderdom van deze kreek is post-middeleeuws en heeft ter plaatse het oppervlakteveen weggeslagen. Een vrij ondiepe boring die op het strand vlak achter de oevertal werd verricht, toonde aan, dat de kreekdiepte ter plaatse groter was dan 7.50 m. De bovenste 2.50 m bestond uit strandzand met veel fijne schelpresten. Daaronder volgde jong kreekzand met enkele dunne sliblaagjes en eveneens veel schelpresten. Met een speciale grijper werden door de Studiedienst van de Rijkswaterstaat te Vlissingen zandmonsters genomen op de bodem van de val en van het verplaatste zand dat in de stroomgeul vóór de val lag. De monsters werden door de Geologische Dienst onderzocht.

De granulair-analyse ⁹³⁾ van de zandmonsters laat duidelijk zien dat het zand zowel vóór als in de val in samenstelling nogal kan variëren. Een vergelijking met karakteristiek atlantisch wadzand uit dezelfde omgeving, vertoont een vrijwel identiek beeld. In alle gevallen is het korrelgrootte percentage tussen 105-150 μ overheersend en maakt dikwijls 40-45 % van het totaal uit. Het percentage afslibbare delen kleiner dan 16 μ is niet maatgevend.

Mineralogisch vertonen de monsters echter een grote overeenkomst. Het zware mineralen-materiaal bestaat uit overwegend A-materiaal (granaat-epidoot-hoornblend) met een geringe bijmenging van metamorfe mineralen stauroliet en distheen. Het saussuriet en alteriet percentage is zeer gering en te verwaarlozen. Deze mineraal-associatie is afwijkend van die van de wadzanden uit de omgeving aangezien alteriet hierin een grote plaats inneemt.

Op mineralogische gronden kan geconcludeerd worden, dat de val plaats vond in jong kreekzand, waarbij het eronder liggende wadzand niet werd aangetast. De ouderdom van het kreekzand wordt nog meer geaccentueerd door het feit, dat de bovenkant van het veen waardoorheen de kreek zich heeft ingesneden een ouderdom heeft van ca 1600 jaar. ⁹⁴⁾ Uit bovenstaande gegevens moge blijken, dat de in 1952 gepubliceerde uiteenzetting ⁹⁵⁾, dat oever- en dijkvallen alleen voorkomen in aangezande kreekgebieden steun vindt in de jongste geologische onderzoeken.

Hoewel wij van mening zijn, dat het verschil tussen buiten- en binnenwaterstand in bepaalde gevallen ook van invloed kan zijn bij het optreden van oevertallen, bleek dit bij de val van 1958 aan het Noorderstrand nergens uit. Onderstaand staatje van eb- en vloedstanden aan de Rijks-

Water-
standen en
windkracht

peilschaal te Scharendijke moge verduidelijken dat kort tevoren geen abnormale hoog- en laagwaterstanden voorkwamen.

Data	Hoog water		Laag water		Windrichting en windkracht
	Tijd M.E.T.	Hoogte in m	Tijd M.E.T.	Hoogte in m	
1958		t.o.v. N.A.P.		t.o.v. N.A.P.	
1 april	12.20	1.00 +	18.35	1.29 —	N.O. 5
2 „	13.15	1.28 +	19.15	1.23 —	N.O. 4
3 „	14.05	1.32 +	7.30	1.45 —	O. 4
4 „	14.50	1.62 +	8.15	1.24 —	Z.W. 3

De hoogste en laagste stand aan dezelfde peilschaal in de voorafgaande maand waren resp. N.A.P. + 2.27 m op 6 maart en N.A.P. — 1.68 m op 24 maart 1958. Een voorbeeld, dat de hoogwater- en laagwaterstanden wel in verband met het ontstaan van een oever- of dijkval gebracht kunnen worden is de hiervoor genoemde val van 13 januari 1955 bij Scharendijke. De H.W.-en L.W.-standen van dezelfde dag zijn in onderstaand staatje aangegeven, terwijl een volgend staatje de windkracht aangeeft die meewerkte om die waterstanden te bereiken.

Waterstanden geregistreerd aan de Rijkspeilschaal te Brouwershaven op 13 januari 1955.

M.E.T.	H.W. in m + N.A.P.	L.W. in m — N.A.P.	Opmerking
5u15	2.54		1951—1960
11u35		0.25	G.H.W. = 1.28 +
17u35	1.92		G.L.W. = 1.14 —
23u40		1.35	

Windkracht op 13 januari 1955 te Vlissingen geregistreerd door het K.N.M.I.

M.E.T.	Windrichting	Windkracht in Beaufort
0— 4 u	W.N.W.	6
4— 8 u	W.N.W.	5
8—12 u	W.N.W.	4
12—16 u	Z.	2
16—20 u	Z.O.	4
20—24 u	O.	4

De val werd ontdekt in de late avond van 13 januari 1955. De laatst aan de val voorafgaande hoog- en laagwaterstanden geven abnormale verschillen te zien. Tussen 5.15 u en 23.40 u trad een hoogteverschil van het buitenwater op van 3.89 m, dat is bijna 1.50 m meer dan normaal het geval is. Dit afwijkende amplitudeverschil is wellicht voldoende geweest om het evenwicht in het zandprofiel op bepaalde plaatsen te verstoren. Door het in korte tijd ontstane hydrostatisch drukverschil tussen polder-

en 170. In de periode 1964-1973 zijn aan de oevers van Schouwen Duiveland 4 vallen opgetreden (Scharendijke 1, Koudekerke 1 en 2 onderzeese vallen aan de Zuidhout van de polder Vier Bannen van Duiveland) terwijl aan de oevers van Tholen 5 vallen voorkwamen (havendammen St Annaland 2, Joanna Maria-polder 2 en Oud Kempenshofstedepolder 1). De val bij Scharendijke (26-2-1967) viel tot in de steengooiing van de dijk; door bestorting met mijnsteen e.d. werd erger voorkomen. De dijkval op 4 oktober 1968 aan de Oud Kempenshofstedepolder was ernstig; door snel genomen maatregelen kon ook daar dijkdoorbraak

water en buitenwater werd een rivierwaartse stromingsdruk uitgeoefend die ter plaatse aanwezige en onder een bepaalde kritische helling staande holocene zandlagen in beweging bracht. In tegenstelling daarmee zijn ongeroerde zandlagen, zoals uit het pleistoceen en tertiair, blijkbaar zo vast gepakt dat een dergelijke stromingsdruk daar geen vloeingsverschijnselen kan teweegbrengen.

THOLEN

Overzicht Langs de oevers van Tholen vinden we eveneens enkele vallen-gebieden. Sinds 1800 zijn daar minstens 150 oever- of dijkvallen en afschuivingen voorgekomen, waarvan de meeste zijn opgetreden aan het waterschap Stavenisse en het calamiteuze waterschap Scherpenisse. Hieronder zijn de vallen voor elke polder afzonderlijk vermeld.

Cal. waterschap Scherpenisse	39
v.m. waterschap Stavenisse	52
cal. Oud-Kempenshofstedepolder	29
cal. Moggershilpolder	14
cal. Suzannapolder	15
van Haaftenpolder	1

Totaal 150 (zie fig. 70, p. 156)

Van de vallen die sinds 1800 aan het cal. waterschap Scherpenisse zijn geregistreerd kwam $\frac{1}{4}$ deel voor tussen 1800 en 1880, in tegenstelling tot die van het waterschap Stavenisse waar in de genoemde periode 48 ontgrondingen werden waargenomen en slechts 4 na 1880. De vallen aan de andere polders kwamen praktisch alle voor na 1880.

**De oudste
vallen**

Het oudste vallengebied in Tholen is de oever voor de polder Scherpenisse waar reeds in juli 1555 werd gesproken van het ontstaan van twee grote vallen bij Gorishoek, waarbij de zeedijk op het punt stond door te breken. Op 23 augustus 1621, 16 februari 1622 en 27 januari 1623 ontstonden nieuwe vallen aan Gorishoek, waarbij de val van 1623 de zeedijk in de diepte deed verdwijnen.

Aan de oostzijde van de Scherpenissepolder ontstond in 1641 en op 29 maart 1643 een grote val, die na een periode van rust in 1671 door een nieuwe val werd gevolgd. Aan de westzijde was inmiddels in 1655 een val ontstaan bij de oude sluis, die destijds enkele honderden meters meer rivierwaarts lag dan de tegenwoordige suatiesluis. Een val, ontstaan in januari 1793 aan de Westnol van Gorishoek, noodzaakte in hetzelfde jaar tot aanleg van de inlaagdijk, die sinds 1825 over een lengte van ruim 1 km ten oosten van Gorishoek als de tegenwoordige zeedijk is bestemd.

De grootste val langs de Thoolse oevers was de op 9 februari 1946 **Grootste val** aan het calamiteuze waterschap Scherpenisse bij de nol van Gorishoek ontdekte oeverval. De grondverplaatsing bedroeg ca 426.000 m³ terwijl ruim 1.5 ha voorland onder laag water verdween. Het juiste tijdstip waarop de val ontstond is onbekend; zij werd ontdekt in de morgen van 9 februari. Het oostelijk deel van de plaat „De Reep” verdween over een lengte van ca 160 m terwijl de Westnol of de nol van Gorishoek over een lengte van ca 250 m met de ter plaatse staande lichtopstand wegviel.

De val werd in haar vrije loop gestuit door de aanwezigheid van de genoemde nol; de inscharing binnen de oude laagwaterlijn bedroeg dan ook slechts ca 45 m. De oeverwerken werden niet noemenswaardig aangetaast. Fig. 85, p. 109 toont een luchtfoto van het vallengebied bij Gorishoek. De meeste en de grootste vallen aan het waterschap Scherpenisse traden op in deze omgeving. Bezien we deze feiten in het kader van de recente vallentheorie dan is het niet verwonderlijk dat juist daar grote ontgrondingen voorkomen. Het bedoelde gebied is immers de zuidelijke mond van de Pluimpot, een vroegere geul, die het Thoolse gebied ongeveer in noord-zuidrichting in twee eilandengroepen splitste. De Pluimpot is volledig verzand en waar deze aanzandingen worden aangevallen door de stroom, kunnen de losgepakte zandlagen in „vloei-bare” toestand geraken als de kritische helling wordt overschreden. De minste aanleiding op slechts een fractie van een oevergedeelte kan versterking van het evenwicht teweegbrengen en een massale zandkorrelverplaatsing inleiden.

Het vallengebied langs Stavenisse dat zich sinds 1900 tengevolge van de oostwaartse opschuiving van de stroom in het Keeten heeft verplaatst naar de oevers van de Oud-Kempenshofstede- en Moggershilpolders verdient enige toelichting. Het valt op dat de vallen in dit gebied over het algemeen van kleine omvang waren. De grootste val langs Stavenisse had plaats op 19 juni 1872 bij de Oostnol en verplaatste ca 70.000 m³ grond. Een val van gelijke omvang kwam in dezelfde omgeving voor op 6 november 1945 met een verplaatsing van ca 62.000 m³ grond, terwijl de voorliggende geul ca 48 m diep was.

Aan de hand van historische en bodemkundige gegevens is het niet moeilijk om in de Margarethapolder, die tot het waterschap Stavenisse behoorde, de vroegere uitmonding van de geul de Kamer te reconstrueren. De Kamer had oostwaarts en noordoostwaarts verbinding resp. met de Pluimpot en via de Breedenvliet met de Krabbenkreek (zie fig. 59, p. 124).

De eerste val, die in het voorjaar van 1882, aan de aan Stavenisse grenzende Oud-Kempenshofstedepolder werd geregistreerd, verplaatste ca 117.000 m³ grond. Van de 29 aan deze polder opgetreden vallen is

**Ont-
grondingen
langs
Stavenisse**

de verplaatste massa slechts overtroffen door de ontgroning van 27 oktober 1950 die ca 240.000 m³ grond deed verdwijnen.

Ook een 14-tal vallen of afschuivingen opgetreden aan de nog meer oostwaarts liggende Moggershilpolder bleef beperkt tot kleine of middelmatige ontgroningen, ondanks de vrij diepe voorliggende stroomgeul van het Keeten. De verklaring hiervan moet gezocht worden in het feit dat de vallen ten oosten van de Oostnol van Stavenisse zich afspelen langs de rand van een oud kerngebied, waarvan de grens globaal 100 m rivierwaarts van de waterkering ligt. De ontgroningen blijven daarom beperkt tot de tegen de grens van het oude kerngebied ontstane aanzandingen van holoceen materiaal, die hoogstens een geringe afbrokking van het aangrenzende veengebied met zich meebrengen. Landwaarts van genoemde grens zal geen massale wegvloeiing van zand plaats hebben.

**Af-
schuivingen
Suzanna-
polder**

Een vallengebied langs de Thoelse oevers waar ontgroningen van nog kleiner afmetingen plegen voor te komen is de oever van de cal. Suzannapolder, die is bedijkt op de verzande uitmonding van de vroegere Breedenvliet (zie fig. 53). Sinds 1876 zijn daar een 15-tal ontgroningen geregistreerd, die beter betiteld kunnen worden als afschuivingen daar ze alle beperkt bleven tot een verplaatsing van enkele duizenden m³ grond, mede dank zij de geringe diepte van de voorliggende geul de Krabbenkreek. Momenteel is het diepste punt van deze geul ca 19 m onder N.A.P. over een afstand van slechts enkele tientallen meters.

De jongste ontgroning aan de Suzannapolder werd waargenomen op 8 februari 1961 toen ten noorden van de havendam van de nieuwe gemeentehaven van St. Annaland een ontgroning van enkele duizenden m³ optrad. De geruchten gingen dat een in de buurt werkende zandzuiger hiervan de oorzaak zou zijn geweest. Ofschoon dit niet tot de onmogelijkheden behoort is dit nimmer als een vaststaand feit aangemerkt kunnen worden. Soms kunnen ogenschijnlijk kleine oorzaken grotere ontgroningen inleiden. Fig. 86, p. 92 geeft een afbeelding van laatstgenoemde ontgroning.

Plaatvallen

Ook de plaatvallen zijn langs Tholen bekend. In de jaren 1911, 1914, 1916 en 1918 werden langs de Vogelaarplaat tegenover de Schakerloopolder een zestal van deze ontgroningen van klein formaat opgemerkt. De Vogelaarplaat is de noordelijke grens van het verdrongen land van Zuid-Beveland en van Reimerswaal. De plaat wordt van de Schakerloopolder gescheiden door het Tholense Gat, een ca 400 m brede geul met een grootste diepte van 22 m onder laag water. Aan de oever van de Schakerloopolder zijn nimmer vallen geconstateerd. Ze behoort tot de oevers der oude kerngronden of het pleistocene gebied.

In 1930, 1946, 1953 en 1961 zijn voor de Oud-Kempenshofstedepolder

aanzandingen van max. 15 m geconstateerd, die reeds een jaar later grotendeels waren opgeruimd. Deze verondiepingen moeten ontstaan zijn door het optreden van vallen in de slikken van Vianen aan de overzijde van de geul; de ontgrondingen zijn hetzelfde als de genoemde plaatvallen.

Bij de genoemde vallen en afschuivingen op Schouwen-Duiveland en Tholen zijn niet meegeteld de onderzeese ontgrondingen van kleine omvang (sinds 1910 ca 25) die niet zijn geregistreerd en die slechts te voorschijn kwamen bij nadere bestudering van de peilregisters van de betreffende polders.

ST. PHILIPSLAND

Betreffende de oevers van St. Philipsland is nooit gewag gemaakt van oever- of dijkvallen. Het gehele gebied is, behalve over ca 1½ km ten westen van het dorp van diezelfde naam, omsloten door een vrij breed voorland dat varieert van 50 tot 300 m breed en dat bestaat uit schorren en slikken. Alleen aan de zuidwestelijke oever is tijdelijk voor de Willem-polder een zeer smal voorland geweest toen de Mosselkreek als nevengeul verbinding vond tussen het Zijpe en de Krabbenkreek. Sinds 1940 is echter de tussenliggende zandplaat „Dwars in de Weg” volledig vastgegroeid aan de oever van de Willempolder. Zolang de laagwaterlijn nog onbelemmerd kan retireren heeft men zich daar niet bang te maken voor oever- en dijkvallen.

Eiland
zonder
vallen

Aan de noordzijde werd bij de oeverpeilingen van 1960 langs het Slaak een begin van stroomaanval langs deze oever geconstateerd; een ontgroning in de vorm van een onderzeese afschuiving had enige duizenden m³ zandmateriaal in de rivier geschoven.

Overigens is St. Philipsland een gebied dat evenals overig Zeeland uit geulen en afzonderlijke eilandjes is opgebouwd, d.w.z. dat ook hier vallen zouden kunnen voorkomen, wanneer de stroom op de plaatsen van de afgedamde geulen dicht tot de zeevering zou naderen. Men moet zich deze vroegere geulen dan niet te beperkt voorstellen maar er mede rekening houden dat deze destijds meandervorming vertoonden en de oorspronkelijke monding dus veel breder is geweest dan tijdens de afdamming.

Een dezer krekken, de z.g. „Bruintjeskreek” is nog duidelijk in het binnendijkse terrein waar te nemen, zie fig. 87, p. 92. Deze geul is in 1847 met de bedijking van de Anna-Jacobapolder en de Kramerspolder afgedamd. Fig. 67 uit hoofdstuk II laat duidelijk de inscharing van de geul zien, zodat men het dijkstracé ter plaatse van de geul zowel aan de noord- als aan de zuidzijde enkele honderden meters landwaarts projecteerde.

Wat het „eiland zonder vallen” betreft kan worden vermeld dat aan de oever van de tot St Philipsland behorende veerhaven aan de Anna Jacobapolder in 1966/68 twee onderzeese ontgrondingen hebben plaats gehad.

Gezien de bekende wijzigingen die in de naaste toekomst in het delta-gebied op het programma staan, mogen we aannemen dat St. Philipsland verschoond zal blijven van de voor Zeeland zo gevreesde vallen, tenzij door uitvoering van bepaalde onderdelen van het deltaplan op korte termijn radikale wijzigingen in het stroombeeld rond het bedoelde gebied zouden ontstaan.

§ 2. STORMVLOEDEN

SCHOUWEN-DUIVELAND

Vroegere
storm-
vloeden

Van de stormvloeden die, zolang onze polders bestaan, de lage landen aan de zee hebben geteisterd, wordt bij de vloed van 14 december 1287, die in hoofdzaak in Friesland, West-Friesland en Zeeland woedde, voor de eerste maal van een overstroming van Schouwen gesproken. Alle Zeeuwse eilanden, behalve Walcheren en Wolfaartsdijk werden geïnundeerd. De vloed van 1287 werd kort daarna gevolgd door de minder zware stormvloed van 5 februari 1288. Een dergelijke „tandem“-vloed is in de regel funest omdat de reeds door de vorige storm verzwakte dijken het dan hard te verduren krijgen en nog niet volledig herstelde dijkbreuken of pas voltooide herstellingen resp. worden vergroot of opnieuw bezwijken.

Volgens een stuk van 26 februari 1291 moet Schouwen sterk geleden hebben door de toen opgetreden stormen. Er waren slechts vijf „zesde delen“ van het land over. Graaf Floris V gelastte toen een rechtvaardiger verdeling van het onderhoud der dijken over de verhoefslaagden (ingelanden) en maakte bepalingen over het leggen van inlaagdijken.⁹⁶) De inlaagdijken waren destijds het enige afweermiddel tegen storm- en stroomaanvallen. Het landverlies kon er meermalen mee worden beperkt; voor sommige polders in Zeeland werd de algehele ondergang hierdoor slechts naar een later tijdstip verschoven.

Meermalen wordt verder van tijd tot tijd gewag gemaakt van overstromingen van Schouwen en/of Duiveland. Het is echter gebleken dat dergelijke vermeldingen niet in elke kroniek voldoende nauwkeurig en serieus genomen kunnen worden, zodat we volstaan met een korte mededeling van enkele van deze gegevens.

30 april 1451; het water deed grote schade te Zierikzee.

27 september 1477; vele polders bij Brouwershaven overstromden. Nabij Zuidkerke en Borrendamme (nu verdwenen dorpen) werd veel land buitengedijkt.

27 september 1509; sommige dijken op Schouwen vloeiden over, in Duiveland overstroomde Beijeren, Vianen met 't Oosterland en een gedeelte van Duiveland. Het was de bekende Cosmas- en Damianusvloed.

14 december 1511; Burgh in Schouwen kwam met polder en parochie-

kerk onder water te staan, evenals sommige polders onder Brouwershaven.

Een „tandem“-vloed deed zich opnieuw voor in 1530 en 1532. De Provincie Zeeland had het toen zwaar te verduren. De eilanden Noord-Beveland, St. Philipsland, Tholen en Schouwen-Duiveland werden op 5 november 1530 („St. Felix Quade Saterdach”) praktisch geheel overspoeld. Over deze en volgende stormvloeden zijn ons meer betrouwbare gegevens ter beschikking gebleven.^{96a)}

SCHOUWEN

Na de vloed van 1530 liet de landvoogdes Margaretha van Oostenrijk o.a. de dijken van Schouwen inspecteren, waarvoor zij op 25 november 1530 te Mechelen de instructie tekende voor Gerard Mulert die we ook tegenkwamen in Noord-Beveland (zie deel I). Mulert vertrok 28 november, maar moest in Antwerpen twee dagen wachten tot de geldschietter Lazarus Tucher zijn zaken in orde had en 2700 gulden baar in een tonnetje had laten pakken. Op 1 december raakte hij bij Stavenisse in een noordwesterstorm en moest, terug in Goes, drie dagen op beter weer wachten, waarna hij op 4 december in Zierikzee arriveerde.

Op 7 december begon Mulert zijn inspectie in gezelschap van de rentmeester beooster Schelde, de burgemeester, de dijkgraaf en drie heemraden. Het Zuidernieuwland, bij Zierikzee, was op vier plaatsen doorgebroken en lag nog „ongestopt”. De eigenaars zouden het op eigen kosten herdijken. De Schouwse dijk, van de haven van Zierikzee tot de zuidkust, dus de binnendijk van genoemde polder, had het ook op vier plaatsen begeven, maar was weer hersteld.

Een doorbraak bij „Rodee” (zie fig. 22) en een groot gat bij de „Weldamsche wech”, aan de zuidkust, waren weer dicht; aan beide werd nog hard gewerkt. Bij 's Heer Arendshaven was in 1526 een inlaag gelegd uit angst voor vallen. De buitendijk was nu op twee plaatsen doorgebroken, zodat er 60 à 70 gemeten met een kerkje, genaamd Simonskerke, overstroomd waren, maar het water kwam niet over de inlaagdijk. Bij Brieskercke zagen de heren één en verder westwaarts nog twee gerepareerde doorbraken en vóór ze de Burgambachtschedijk bereikten kwamen ze bij de aanleg van een nieuwe dijk buitenom twee diepe stroomgaten; deze „kraag” was al boven vloedhoogte. De Burgambachtsche dijk, die zich zuidwestwaarts uitstreckte naar Westenschouwen, lag op een hoog staal en was zeer smal, zodat men er te paard nauwelijks een wagen passeren kon. Ze reden tot aan een groot gat, waar een nieuwe dijk buitenom gelegd werd die men op 13 of 14 december hoopte dicht te krijgen. Het gezelschap keerde terug en volgde de Schouwse meeldijk naar Burgh. Langs de duinen zuidwaarts bereikten ze Westen-

Vloeden van
1530/32,
1552 en
1570

schouwen, waar twee gaten met vingerlingen (ringkaden) naar binnen „gestopt” waren. De rentmeester, die dijkgraaf was van Westenschouwen en Burgambacht, adviseerde een kleine inlaag te maken; men kon niet meer op het oude staal dijken, want er was geen specie; er zouden een paar huizen op de oude dijk aan de haven buitengedijkt worden. Het was te laat geworden om de duinen aan de buitenzijde te visiteren, maar daar kon toch niets anders aan gedaan worden dan tegen het voorjaar helm planten.

De volgende dag kwamen zij bij „den Haert”, een stuk land tussen de zeedijk en de duinen. In de zeedijk, die van zand was, zat een gat. Daar de duinen noordoostwaarts doorgebroken waren zijn door het genoemde gat „Renesse, Noirtwellandt en Elkerzee” overstroomd.

Behalve de beschreven doorbraken constateerde Mulert dat de dijken deerlijk gehavend waren. Van Scharendijke tot St. Christoffelpolder was het water niet overgelopen. Alleen bij Renesse, Haamstede en bij het klooster Bethlehem benoorden Elkerzee had hij land boven water gezien. Het had $3\frac{1}{2}$ maand geduurd voor Schouwen het zeewater geloosd had.

Door het inbreken van de St. Jeroen- en de St. Joostpolder was Noordgouwe geïnundeerd en waren er gaten gekomen in de Schouwse dijk, zodat deze nog niet overal berijdbaar was. Bij Noordgouwe had men de zeedijk gedicht met een vingerling over de grond van St. Jeroenpolder.

Mulert deed veel extra moeite om Noordgouwe, „Sonnemaer” en Dreischor over te halen de eigenaars van St. Jeroenpolder te hulp te komen, opdat ze hun kleidijk konden herstellen. Daarmee zou die zanddijk van Noordgouwe en het bedrag, dat Karel V jaarlijks van het poldertje trok beveiligd zijn geweest. Vergeefs. Herdijking vond pas plaats in 1603, onder de naam Bantam. Aan de noordoostkust inundeerden verder de polders Borrenbrood, Kijkuit, Bommenee en Nataars. Bij Borrenbrood werd een inlaagdijk gelegd.

De volgende stormvloed was op 2 november 1532 waarbij de polders St. Jacobsnieuwland, Borrenbrood, Bommenee en Nataars inundeerden. Borrenbrood bleef drijven tot mei 1533 en Nataars werd eind zomer 1533 herdijkt. Reijgersberch noemt onder de gebieden, die grote schade opliepen, Schouwen en Dreischor. Volgens een charter van Karel V van 1538 is bij deze gelegenheid op Schouwen wederom onuitsprekelijk groot verlies geleden aan huizen, oogst, vee en anderszins. Men heeft het land weer drooggelegd met grote kosten. Op 20 augustus 1533 vaardigde Karel V, op verzoek van het dijkbestuur van Schouwen, een uitvoerige ordonnantie uit, waarin o.a. gelast werd de dijk van Borrendamme tot 's Heer Arendshaven (fig. 22) 3 voet te verhogen en de gaten in de duinen bij „den Haert”, waar bij hoge vloed de zee doervloede, te

dichten. De zate van de buitenkant der zeedijken moest het dubbele bedragen van die van de binnenkant. De binnenbermen moesten breed en hoog genoeg gemaakt worden voor kar en paard.

Na de Pontiaensvloed van 13 januari 1552 blijkt uit een schrijven van Karel V d.d. 20 mei 1553 aan de Raad van Financiën, dat hij weer een ootmoedig verzoekschrift had ontvangen van het stadsbestuur van Zierikzee en de heemraden van Schouwen om nog meer kwijtschelding van belasting. Door het gedurig buitendijken waren ze hun beste korenland kwijt. De inlaagdijk van 1548 hadden ze niet kunnen afbetalen door de grote, verdrietelijke schade, opgelopen bij de hoge vloed van 13 januari en 15 februari 1552 en ze waren alweer aan een nieuwe inlaagdijk bezig. Wat de vloedschade betreft refereerden ze zich aan het rapport en de verballen van Otto van Malsem, secretaris van het Hof van Holland, die zich in opdracht van de keizer overal in Zeeland en vooral op Schouwen dienaangaande op de hoogte gesteld had.

Ruim zes weken na de Allerheiligenvloed van 1 november 1570 begaven de commissarissen met de burgemeester, de opperdijkgraaf en enige heemraden van Schouwen zich vanuit Zierikzee op inspectie. In de Schouwse dijk, van de haven noordwaarts tot Gooikensnieuwland, zagen ze drie gaten, reeds voorzien van vingerlingen. De commissarissen betwijfelden of de ordonnantie van Karel V van 1533 hier wel volbracht was.

Sint Joostland (fig. 48) was geïnundeerd door één gat, met gevolg dat Gooikensnieuwland er twee of drie had opgelopen en de Schouwse binnendijk één; alleen het laatste gat was nog niet gedicht. De zeedijk van Noordgouwe was goed onderhouden doch hij kon hier en daar wat hoger zijn. Het Maarlandpoldertje was ingebroken, waardoor het water in zo'n abundantie over de middeldijk van Dreischor was gevallen, dat die van binnen ernstig geleden had. In een request zei de eigenaar, dat het 20 gemeten groot was en belast met 120 roeden zeedijk (1 Schouwse roede = 3,73 m). Er waren twee stroomgaten. De commissarissen vonden het profijtelijk voor Dreischor dat het herdijkt werd.

Het volgende is ontleend aan de raming van schade en herstel door dijkgraaf en gezworenen van Dreischor. „De dijk bij Bellaert, waar een versleten sluis lag was zeer laag. In de hoogste nood had er wel 3 voet steyls waters opgestaan. Zonder hulp van God en ingezetenen zouden zij daardoor het land verloren hebben. Tussen Bellaert en Maije (zie fig. 41) was het water op meer dan honderd plaatsen overgelopen. De dijk benoorden Maije was zeer dun, steil en zwak in de hals, nauwelijks breed genoeg voor een wagen”. Op verschillende plaatsen was gevaar voor doorbraak door het overstorten van het water. De laatste ca 700 roeden vóór Nataars werden verdedigd door rijbsbermen en -hoofden, die

zeer beschadigd waren door de storm. Rond 1548 lieten ze daar ieder jaar 15 à 16 schepen steen zinken. Later waren de penningen nodig voor platte schorrestenen ter bescherming van de dijk. Het water kwam voortdurend nader en het werd er steeds dieper.

Verder was de dijk van Nataars grotelijks beschadigd. De binnendijk tussen de polders Bommenee en Sonnemaer was behoorlijk, maar merendeels van zand. De polder Borrenbrood was onbeschadigd. Van de zes polders rondom Brouwershaven waren er vijf geïnunderd, de stad stond gedeeltelijk in het water. Inmiddels waren de vier polders ten westen van de haven herdijkt. „Cley St. Jacobsnieuwlandt” (nu Keetpolder) was op drie plaatsen doorgebroken. Men had het stroomgat in de „Noortpolder” (nu Noorder-Nieuwlandpolder) gedicht met een vingerling tegen de dijk van St. Christoffelpolder. Deze doorbraak had een stroomgat in de Schouwse dijk tengevolge gehad en wel bij een oud wiel. Aan de oostzijde van de haven was een stroomgat in de dijk van de polder Groot St. Jacobsnieuwland, ca 25 roeden lang en 2 à 3 vadem diep, waardoor deze polder in open verbinding stond met de zee. Het havenhoofd was zeer ingevallen. De schorren ten oosten ervan namen dagelijks af, zodat de eigenaars vreesden dat men, als er geen buitenwerken gelegd werden, spoedig tot een inlaagdijk over zou moeten gaan.

Op 15 december 1570 bevolen de commissarissen een veilige herdijking van deze polder. De Schouwse dijk langs de polders van Brouwershaven was zo verwaarloosd, dat hij kwalijk voor een dijk gehouden kon worden. De Schouwse zeedijk, tot en met „Reepaert”, had ernstig geleden. De „noortdijck in den Osse”, een grote, zware dijk ter lengte van 420 roeden was zo aan de binnenkant ondermijnd, dat er hier en daar nauwelijks één derde van over was. Hetzelfde kon gezegd worden van de zeedijk van „Reepaert”, die 150 roeden lang was. De duinen waren op drie plaatsen doorgebroken, waardoor er drie gaten in de dijk aan „den Haert” waren ontstaan, zodat vooral de kwartieren van Renesse en Wellant onder water kwamen.

Waar vroeger de haven van Westenschouwen lag, waren de duinen op enkele plaatsen bijna door en van de drie nollen had dit „tempeest” niet veel overgelaten. Volgens raming van het dijkbestuur van Westenschouwen en Burghambacht had het land daar in groot gevaar verkeerd. Specie om een zeedijk te maken was er niet. Er was geen andere remedie dan helm planten.

Verder was de zeedijk aan de zuidkust over het algemeen in goede conditie. De kuip bij Rodee (zie fig. 22) was op vijf plaatsen geïnunderd geweest. De kuip moest ten eeuwige dage onderhouden worden, want hij vormde één verdediging met de rijswerken en hoofden van Rodee, waarop het land van Schouwen aan die hoek gehouden moest worden.

In de dijk naar Borrendamme en het Hoofd van Zierikzee zaten veel putten, waar het water overgelopen was. Het poldertje „Zuydernieuwlandt” was geïnundeerd aan de „Zelleke” van Zierikzee (een oude hoogte aan de haven) door een stroomgat van ca 5 vadem diep en ca 15 roeden lang. Hierdoor was de Schouwse dijk op veel plaatsen overgelopen.

De regering van Zierikzee en het dijkbestuur van Schouwen deelden mee, dat zij zich daags na de inundatie verdeeld hadden over de verschillende kwartieren en dag en nacht hadden aangepakt, zodat de Schouwse dijken binnen enkele dagen dicht waren. Aangezien de noordkust bij den Osse en „den Reepaert” gevaar bleef opleveren, heeft de regering op 3 november de boeren opgeroepen, die daar gedurende twaalf dagen versterkingen hebben aangebracht. Intussen hadden de inwoners van Zierikzee vingerlingen gelegd voor de drie gaten benoorden Zierikzee, dag en nacht werkend en veelal gratis. Gedurende de winter wilde men het gedane werk conserveren en het voorjaar afwachten voor verhoging en versterking. Van Zierikzee tot Gooikensnieuwland moest de kruinbreedte 16 voet en de hoogte gelijk aan die van Noordgouwe worden. Zij vroegen de commissarissen te willen gelasten, dat alle buitenpolders aan de oostzijde van Schouwen hun zeedijk even hoog maakten, dan hoefde de Schouwse dijk tot Brouwershaven niet verhoogd te worden. Evenzo trachtten ze van hun middeldijk benoorden Brouwershaven af te komen. Mochten de polders bewesten de haven echter niet in staat zijn hun dijken zo te verhogen en te versterken dat Schouwen daar veilig was, dan wilden ze graag machtiging om de benodigde aarde uit de poldertjes te halen om rond het gat een nieuwe dijk te leggen. Het was nodig de zeedijk bij den Osse over 320 roeden lengte een zate van ca 10 roeden te geven, minstens 18 voet kruinbreedte en een binnenberm van 18 voet breed. Aan „den Reepaert” wou men de zate 4 roeden zeewaarts verbreden; de kruinbreedte moest daar 15 voet bedragen. „Den Haert” moest bouwland worden, de koeien moesten er af, daar was geen helm tegen te planten. De voornaamste maatregel aan de Schouwse zuidijk bestond in het veel meer en veel hoger bekleeden met platte schorrestenen.

DUIVELAND

Dezelfde Gerard Mulert die Schouwen had geïnspecteerd voer op 10 december 1530 met de rentmeester beooster Schelde, de baljuw en dijkgraaf van Schouwen op verzoek van de baljuw en rentmeester van „Duvelandt”, van Zierikzee tot in het Oudeland (de Vierbannen). Hij zag twee grote stroomgaten, één in het westen en één in het zuidwesten, waardoor de dijk van binnen wegschuurde en men de huizen op de dijk

tegenover Zierikzee moest afbreken. Allen waren het er over eens, dat men deze twee gaten niet dicht zou krijgen voor de zomer, omdat de vloed te hoog kwam. Ze voeren oostwaarts voorbij Capelle tot aan de binnendijk tussen „het Oudelandt en 't Oude Nyeuwelandt”, die op verschillende plaatsen doorgebroken was. Even bezuiden „Nyeuwerkercke” stapten ze uit de boot en gingen te voet over de binnendijk naar het Beijerenpoldertje. Ten westen en ten oosten van Vianen lag een stroomgat, zodat de inwoners op een eilandje huisden. Door deze twee gaten baande het zeewater zich een weg via de binnendijken van het Beijerenpoldertje naar „het Oudelandt, het Oude Nyeuwelandt” en Oosterland. De rentmeester van „Duvelandt” en de dijkgraaf van „Ouder- en Nyeuwerkercke” zeiden, dat men de twee gaten bij Vianen dicht kon met een kraag van binnen op „het hoogste staal”.

Maar Mulert had nergens arbeiders aan het werk gezien. Hij schreef het toe aan het ontbreken van één man, die aan het hoofd stond, de onenigheid bijlegde en tot aanpakken inspireerde. De rentmeester deelde mee, dat men wél bezig was aan een doorbraak in de dijk van de Bruinispolder. Dan vernam Mulert dat Duiveland toebehoorde aan Adolf van Bourgondië; dat deze geschreven had te zullen komen en de bewoners op hem wilden wachten. Daarom maakte Mulert rechtsomkeert.

Volgens Reijgersberch overstromde heel Duiveland behalve de polder van Sirjansland. De Bruinispolder en de Oosterlandse polder werden binnen drie weken drooggelegd. Te Gouweveer (tegenover Zierikzee) vielen bij het eerste getij een kapel en meer dan dertig huizen weg in zee. In juli 1531 was het Oudeland dicht, door de grote ijver van Adolf van Bourgondië, maar Gouweveer was buitengedijkt.

Op 2 november 1532 is Duiveland opnieuw voor het grootste deel overstromd. De Sirjanslandsepolder, de Bruinispolder en de Oosterlandse polder waren binnen een maand dicht. Voor Pasen kwam Adolf van Bourgondië weer in eigen persoon, hij spaarde zilver noch goud, en twee dagen voor Pinksteren werd de Vierbannepolder toegedijkt.

Bij de Allerheiligenvloed van 1 november 1570 inundeerde in Duiveland het poldertje Alteklein door drie gaten om na drooglegging op Sint Andriesavond (29 nov.) te inunderen. Aangezien de commissarissen Anton van Bourgondië en Philibert van Serooskerke daar zelf de grootste grondbezitters waren, lieten ze de ordonnantie betreffende de herdijking over aan de Raad van Financiën.

De noordelijke dijk van de Vierbannen was op één plaats bijna doorgebroken. In de dijk van Sirjansland, zaten 9 of 10 gaten, terwijl het overstortende water de binnenkant veel schade berokkend had, soms tot boven in de kruin. Dijkgraaf en gezworenen van deze polder hadden hun beklag ingediend over Oosterland, dat tot voor kort door de gemeen-

schappelijke sluis bij het dorp Sirjansland loosde. Na het leggen van een sluis te Vianen had de dijkgraaf van Oosterland de vorige winter op eigen initiatief de sluis bij Sirjansland laten stoppen. Daardoor kon de polder van Sir Jansland het op 1 november overgestorte water niet kwijt, waardoor de bewoners in het zoute water hebben gezeten alsof hun land geïndeerd was. Als er niet in voorzien werd, zouden ze hun land, dat mager en dor was, moeten verlaten. Op 22 december bevalen commissarissen aan Oosterland om het stoppen van de sluis direct ongedaan te maken en aan Sirjansland om hun dijk te verhogen en te versterken en eensdeels met steen te beleggen.

Onderweg naar het dorp Bruinisse constateerden commissarissen dat er in de dijk van de polders beoosten Duvelandt verscheidene gaten zaten, waarvan er enige weer opgehaald waren. In het zuidoosten bevond zich een stroomgat ter diepte van ca 5 vadem. Het was gedicht met een vingerling van ca 60 roeden lang die nog niet gekramd en nog niet op volle hoogte was. Verderop waren nog enkele herstelde gaten. De Bruinissepolder was 5 november weer droog. De voortvarende heer van Bruinisse beoosten Duvelandt, Pauwels van Herstbeke, had 6 november al een ^{octooi} ~~octooi~~ van de koning, waardoor de eigenaars van de vronen (vanouds onbelastbaar land, dat in deze polder wel een derde deel besloeg) gedwongen werden mee te betalen. Dan volgden uitgebreide protesten van deze eigenaars met verzoek om restitutie. Op de dag van hun inspectie gaven de commissarissen bevel aan de dijkgraaf en gezworenen van de Bruinissepolder er ten spoedigste voor te zorgen, dat de dijken op hun oude sterkte gebracht werden, zoals ze vóór de inundatie waren.

Dijkgraaf en gezworenen van de Oosterlandse polder betoogden dat hun land onvruchtbaar was en er armoede heerste. Door de inundatie van de Bruinissepolder had de middeldijk het niet gehouden en was hun land jammerlijk verdrongen, omdat het veel lager lag. De oogst te velde en in de schuren was bedorven, het was een „deerlick spectacle”. De vingerling aan de ingebroken middeldijk had 700 gulden gekost. Er was nog veel geld nodig voor de reparatie van hun „lastige zeedijcken wesende omtrent Vianen het principiaal bescherm van de landen van de Vierbannen”. De commissarissen gelastten terstond de middeldijk in zijn vroegere staat te brengen, de hele zeedijk te verhogen en aan te sluiten aan de dijk van de Vierbannen. In de „staet sommier” van lasten en zwaarigheden, die het land van de Vierbannen te dragen had, werd gezegd dat de zeedijk rondom zeer laag en zwak was, hetgeen men met Allerheiligen j.l. „bij oculaere inspectie Godt betert wel bevonden heeft”, want overal was het water overgelopen. Behalve verhoging van de hele zeedijk moest er aan de „zantdeeling” een grote partij steen gelegd worden, alsook bij „Ouderkercke”.

Vloeden
van 1682
tot 1906

Andere grote overstromingen in Schouwen-Duiveland vonden plaats in 1682, 1715, 1808 en 1825 met resp. 14, 10, 12 en 5 overstroomde polders.⁹⁷⁾ In de fig. 88 t/m 90 zijn de overstroomde gebieden van enkele stormvloeden aangegeven. Door de vloed van 1682, waarbij 80 polders in Zeeland overstroomden, inundeerden in Schouwen-Duiveland veertien polders met een oppervlakte van ca 11000 ha. De Schouwenpolder, de Bruinissepolder, de Sir Janslandpolder en de Oud-Bommenedepolder met een zestal kleinere polders ten oosten en ten westen van Brouwershaven alsmede een viertal poldertjes in het Dijkwatergebied kwamen blank te staan. (fig. 88).

In 1715 was Schouwen opnieuw het kind van de rekening. Op 3 maart 1715, twee dagen voor Nieuwe Maan, veroorzaakte een hevige storm uit het noordwesten zulk een geduchte vloed dat men totale ondergang vreesde. Het water kwam 14 duimen hoger dan bij de vloed van 1682 en 22 duimen hoger dan bij de Allerheiligenvloed van 1570. Zierikzee en de Zuidhoek werden overstroomd. Tussen 12 en 1 uur ging het water ver over de Sassen in het Dijkwater heen. Tengevolge van een doorbraak in de dijk, nabij de plaats waar in 1682 een breuk viel, schuurde het water een diepe geul door de Nieuwlandpolder en inundeerde de gehele polder Schouwen. Bewesten het Dijkwater vloeiden de Maarland-, de Galgen-, de Verbrandeman- en de Bantam- of St. Jeroenspolder. Beoosten genoemd water werden Sir Jansland en de Jongepolder overstroomd.

Tussen half elf en half drie ging het water over den dijk bij Rengerskerke, zonder dat een doorbraak ontstond. Ook stroomde het water over den Langendijk (de zeedijk beoosten Scharendijke). In Brouwershaven stond het water op de markt 4 voeten hoog en stortte een huis in; de havendijken braken door en het water stroomde Schouwen binnen. Voorts vloeiden de noordwestelijk van Brouwershaven gelegen poldertjes in.⁹⁸⁾

De meer bekende stormvloed van 14/15 januari 1808 bracht voor Schouwen weer enorme schade. Twaalf polders met een oppervlakte van ca 1300 ha inundeerden. De polder Schouwen bleef nog net droog, omdat men de bedreigde binnendijken van het geïnundeerde Geest-Nieuwlandpoldertje bij Brouwershaven met zeilen beschermde. In de noordelijke dijk van de Nieuw-Nataarspolder ontstond een dijkbreuk van ca 75 m lengte, die na de doorbraak van Kruiningen in Zuid-Beveland in 1808 de belangrijkste dijkbreuk was in Zeeland. Ter plaatse van de doorbraak in Nieuw-Nataars lag een verzande kreek waar toen een diepte werd gepeild van 45 voet onder laagwater, waardoor de sluiting moeilijk was. De dijk werd binnen de doorbraak omgelegd en was in 1809 voltooid⁹⁹⁾, zie fig. 47.

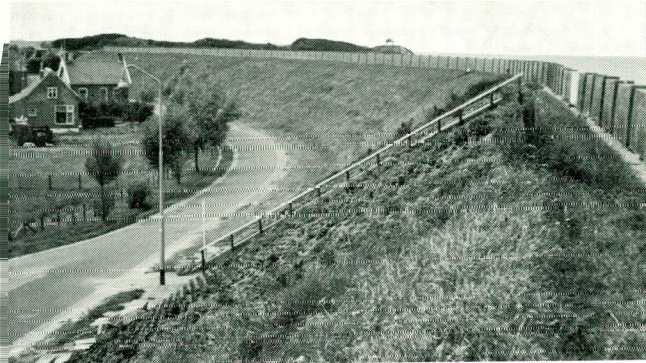

fig. 123. Betonmuur bij Scharendijke, aan de noordkust van Schouwen. Deze dijk was tot 1953 bekend als de hoogste dijk in Nederland.

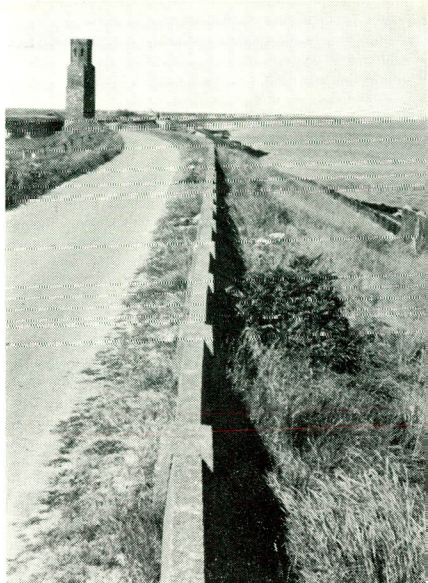

fig. 124. Betonmuur bij de Plompe toren aan de zuidkust van Schouwen.

fig. 126. De Paaldijk, als afdamming van de Breeden-vliet in 1560 aangelegd ten oosten van Stavenisse.

fig. 137. Coupure in de zeedijk bij het gehucht Strijenham aan de zuidkust van Tholen.

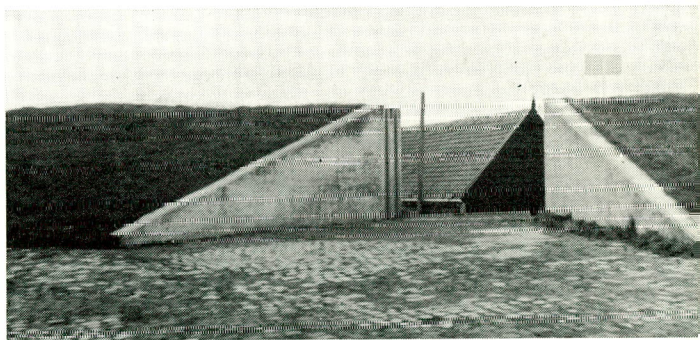

fig. 138. Coupure in de binnen-dijk tussen de polder Poortvliet en de Nieuw-Streijnpolder.

